

Hanefî İcâzetnâmelerde Şâfiî Fukahâsı: Gedizli Mehmed Efendi'nin İcâzetnâmesi Bağlamında Bir Araştırma

Yasin Erden

0000-0001-7681-229X

yasinerden@odu.edu.tr

Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Ordu, Türkiye
[ror.org/04r0hn449](http://orcid.org/04r0hn449)

Öz

İcâzetnâmeler, İslâmî ilimlerin geleneksel aktarımının yapıldığını gösteren belgeleri yansıtmaktadır. Ancak Osmanlı sonrası dönemde uygulanan eğitim politikaları sonucunda bu belgeler, genel olarak unutulmaya başlamıştır. Bu tür belgelerin son örneklerinden biri, 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında yaşamış Hanefî fakih Gedizli Mehmed Efendi'ye (1752-1837) aittir. Âkifzâde el-Amâsî'nin (öl. 1223/1808) Gedizli Mehmed Efendi'ye verdiği rivayet ve dirayet ilimlerinde yetkili olunmayı ifade eden umumi icâzetnâme, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada Gedizli Mehmed Efendi'nin icâzetnâmesinin tahkikli neşri, bilinen tek nüshaya bakarak yapılmıştır. İcâzetnâmede iki rivayet zincirinden bahsedilmektedir: biri fıkıh yoluyla Hz. Muhammed'e kadar uzanan rivayet zinciri, diğeri ise *Kütüb-i Sitte* yoluyla İmam-ı Buhârî'ye ulaşan rivayet zinciridir. Bu makale, icâzetnâmeler üzerine yapılan çağdaş çalışmalardan farklı olarak, ilk bakışta Hanefî silsilesiyle ilgisiz gibi görünen Şâfiî fakihlerin rivayet zincirindeki varlığını, belge incelemesi yöntemiyle değerlendirmektedir. Böyle bir değerlendirmenin yapılabilmesi için öncelikle silsilede kayıtlı kişilerin tespit edilmesi gerekmektedir. Ancak isimlerin atlanması ya da meşhur isimlerin nakledilmemesinden kaynaklı bir problem olduğu fark edilmiştir. Bu nedenle silsile, detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda Gedizli'nin icâzetnâmesi, diğer birçok icâzetnâme ile karşılaştırılmıştır. Hanefilikten Şâfiîliğe geçiş, belli silsileler içerisinde genellikle İmam Şâfiî ile başlar ve yaklaşık altı asır boyunca devam eder. İbn Mübarekşah'tan sonra silsileler çoğu kez Hanefî fakihlerine dönmektedir. Ayrıca Gedizli'nin icâzetnâmesi, birçok Hanefî icâzetnâmenin yanı sıra, çok sayıda Hanefî fakihin Şâfiî fukahâsından hadis naklettiğini ortaya koymaktadır. Örneğin bu metinlerde Hanefî fakîhi Emînuddin Muhammed'in, Şâfiî fakîhi Zekerîyya el-Ensârî'den hadis icâzetnâmesi almış olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, Hanefî Mezhebi, Şâfiî Mezhebi, Osmanlı Fakîhi, İcâzetnâme, Gedizli Mehmed Efendi, Âkifzâde el-Amâsî

Öne Çıkanlar

- Gedizli'nin icâzetnâmesi, diğer birçok icâzetnâme ile karşılaştırılarak icâzetnâme literatürüne yönelik katkı sağlayıcı değerlendirmeler sunulmuştur. Örneğin Haneî icâzetnâmelerde hem Haneî hem de Şâfiî fakihlerin aynı silsilede yer alması, mezhep ötesi yaklaşımın icâzet geleneğine yansımaları şeklinde yorumlanabilir. Mezhepler arasında geçiş yapan fakihler, belirli bir mezhebe bağlı olmayan âlimlerin varlığı, Haneî fakihlerin Şâfiî fakihlerden hadis icâzeti alması, Memlûkler döneminde ihtiyaç halinde alternatif mezhep görüşlerine başvurulması ve Osmanlı'da ihtiyaç duyulduğunda başka mezheplerden yargıç vekili atama uygulaması gibi tarihsel uygulamalar, mezhepler arası akışkanlığın bir başka örnekleridir.
- Ebû Saîd Muhammed Hâdimî, Elmalılı Hamdi Yazır ve Gedizli Mehmed Efendi'nin de aralarında bulunduğu pek çok Haneî fakihin icâzetnâmelerinde Şâfiî hukukçulara yer verdiği tespit edilmiştir.
- Gedizli'nin icâzetnâmesinin günümüze sadece bir yazma nüshasının ulaştığı tespit edilmiştir. Bu çalışma, bilinen bu tek nüshaya dayanarak icâzetnâmeyi yayınlanmaktadır.

Atıf Bilgisi

Erden, Yasin. "Haneî İcâzetnâmelerde Şâfiî Fukahâsı: Gedizli Mehmed Efendi'nin İcâzetnâmesi Bağlamında Bir Araştırma". *Tetkik* 8 (Eylül 2025), 371-404.

<https://doi.org/10.55709/tetkik.1688276>

Makale Bilgileri

Teşekkür

Gedizli'ye yönelik takrizler ile ona ait icâzetnâmeyi birlikte çalışmıştım. Kendisiyle yaptığım görüşmede ikisinin ayrı olarak ve icâzetnâmenin diğer icâzetnâmelerle mukayeseli çalışılması gerektiğini ifade edip sonrasında değerli yorumlarını da paylaşarak böyle bir makalenin oluşmasına öncülük eden Prof. Dr. Süleyman Kaya hocama teşekkür ederim. Ayrıca bu makaledeki hataların düzeltilmesi ve makalenin olgunlaşmasına yönelik çok önemli katkılar sağlayan hakem ve İngilizce dil editörü başta olmak üzere tüm Tetkik dergi ekibine şükranlarımı arz ederim.

Geliş Tarihi

30 Nisan 2025

Kabul Tarihi

11 Eylül 2025

Yayın Tarihi

30 Eylül 2025

Hakem Sayısı

İki İç Hakem - İki Dış Hakem

Değerlendirme

Çift Taraflı Kör Hakemlik

Benzerlik Taraması

Yapıldı - intihal.net

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Etik Bildirim

tetkik@okuokut.org

Kalkınma Amaçları

-

Lisans

CC BY-NC 4.0

Shāfi'ī Jurists in the Ḥanafī İjāzatnāmahs: A Research in the Context of Gedizli Meḥmed Efendi's İjāzatnāmah

Yasin Erden

0000-0001-7681-229X

yasinerden@odu.edu.tr

Ordu University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Ordu, Türkiye
ror.org/04r0hn449

Abstract

İjāzatnāmahs reflect the documents that show the traditional transmission of Islamic sciences. However, following the educational policies introduced in the post-Ottoman period, these documents generally began to fall into oblivion. One of last examples of such documents belongs to the Hanafī jurist Gedizli Meḥmed Efendi (1752-1837), who lived during the latter of the 18th century and the early 19th century. The primary focus of this study is this general *ijāzatnāmah* that was granted by Akifzāde al-Amāsī (d. 1223/1808) to Gedizli Meḥmed Efendi, authorizing him in both in the sciences of *riwāyah* and *dirāyah*. The critical edition of Gedizli Meḥmed Efendi's *ijāzatnāmah* published in this study based on the only known extant copy. In the *ijāzatnāmah*, two chains of transmission are mentioned: one in *fiqh* tracing back to the Prophet Muhammad and another in *Kutub al-Sittah* reaching Imām al-Bukhārī. This article, unlike contemporary studies on *ijāzatnāmahs*, evaluates the presence of Shāfi'ī jurists in the chain of transmission figures who, at first glance, appears to be irrelevant to a Ḥanafī lineage employing the document analysis method. To conduct such an evaluation, it is necessary to determine the identities of the individuals recorded in the lineage. However, it was observed that there is a problem due to skipped names or omissions of well-known transmitters. Therefore, the lineage was examined in detail. In this context, Gedizli's *ijāzatnāmah* was compared with numerous other *ijāzatnāmahs*. The transition from Ḥanafism to Shāfi'ism within certain lineages of transmission typically begins with Imam Shāfi'ī and continues for about six centuries. After Ibn Mubārakshāh, the lineages often return to Hanafī jurists. In addition, Gedizli's *ijāzatnāmah*, along with several other Hanafī *ijāzatnāmahs*, posit that numerous Hanafī jurists transmitted *ḥadīths* through Shafi'i jurists. For instance, in these texts, Hanafī jurist Amīnuddin Muhammad appears to have received a *ḥadīth* *ijāzatnāmah* from Shāfi'ī jurist Zakariyyā al-Ansārī.

Keywords

Fiqh; Ḥanafī Madhab; Shāfi'ī Madhab; Ottoman Jurist; İjāzatnāmah; Gedizli Meḥmed Efendi; Akifzāde al-Amāsī

Highlights

- Gedizli Mehmed Efendi's (1752-1837) ijāzalnāmah compared with many other ijāzalnāmahs and evaluative findings were offered that contribute to the ijāzalnāmah literature. For example, the presence of both Hanafī and Shāfi'i jurists within a single lineage in Hanafī ijāzalnāmahs can be interpreted as a reflection of a trans-madhab approach embedded within the ijāzah tradition. Historical practices such as jurists shifting between madhabs, the existence of scholars unaffiliated with a particular madhab, Hanafī jurists receiving hadith ijāzah from Shāfi'i jurists, recourse to alternative madhab opinions in case of necessity during the Mamluk period, and the Ottoman practice of appointing judicial deputies from other madhabs in times of need—all serve as further examples of this inter-madhab fluidity.
- It was identified that many Hanafī jurists, including Ebū Sa'īd Muḥammed Hādīmī, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır and Gedizli Mehmed Efendi, incorporated Shāfi'i jurists in their ijāzalnāmahs.
- It was determined that only a single manuscript copy of Gedizli's ijāzalnāmah has survived. This study publishes the ijāzalnāmah based on this sole known copy.

Citation

Erden, Yasin. "Shāfi'i Jurists in the Ḥanafī Ijāzalnāmahs: A Research in The Context of Gedizli Mehmed Efendi's Ijāzalnāmah". *Tetkik* 8 (September 2025), 371-404.

<https://doi.org/10.55709/tetkik.1688276>

Article Information

Acknowledgments

I had previously studied the commendations (takriz) directed toward Gedizli together with the ijāzah (icāzetnāme) granted to him. During my conversation with him, he emphasized that these two should be examined separately and that the ijāzah should be studied comparatively alongside other ijāzahs. He later shared his valuable insights, which paved the way for the formation of this article. For this reason, I would like to express my gratitude to Prof. Dr. Süleyman Kaya. I also extend my thanks to the referees and, in particular, the English language editor, as well as the entire *Tetkik* journal team, whose significant contributions helped correct the errors in this article and contributed greatly to its refinement.

Date of submission

30 April 2024

Date of acceptance

11 September 2025

Date of publication

30 September 2025

Reviewers

Two Internal - Two External

Review

Double-blind

Plagiarism checks

Yes - intihal.net

Conflicts of Interest

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Grant Support

No funds, grants, or other support was received.

Complaints

tetkik@okuokut.org

S. Development Goals

-

License

[CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

İslâm ilim geleneğinde hocanın öğrencisine aktardığı ilme dair öğrencisinin yetiştiğini ifade etmek üzere icâzetnâmelerin düzenlendiği bilinmektedir. İslâm dinine ait bilgi birikimi, Tâbiîn dönemini takip eden yıllarda kelâm, fıkıh ve hadis alanları gibi birtakım ilim dallarına özgü olarak sistematik şekle dönüşmeye başlamıştır. Söz gelimi fıkıh alanında Tâbiîn döneminden sonraki dönem, genel olarak *Müçtehid İmamlar ve Mezhepleşme* dönemi şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu dönemden itibaren fıkıh mezhepleri, kendi disiplinine özgü kurallar geliştiren ekoller haline gelmiştir. Bu doğrultuda fıkıhın ilk kitabını yazan İmam Muhammed eş-Şeybânî, İsa b. Ebân ve Ebû Hafs el-Kebîr gibi Hanefî ekolünün yayılmasında çok önemli katkılar sağlayan öğrencilere icâzetnâme vermiştir. Ancak bu çalışmada neşredilen Gedizli Mehmed Efendi'nin icâzetnâmesi başta olmak üzere Ebû Saîd Muhammed Hâdimî ve Elmalılı Hamdi Yazır gibi oldukça meşhur fakihlerin icâzetnâmelerinde İmam Muhammed'den sonra İmam Şâfiî'nin yer aldığı ve genel olarak İbn Mübarekşâh Buhârî'ye kadar yaklaşık altı asır boyunca Şâfiî fakihlerinin, Hanefî silsilelerde yer aldığı görülmektedir. Öte yandan günümüzdeki bazı çalışmalarda icâzetnâmelerde bazı kişilerin isimlerinin atlanmasının farkedilmemesinden kaynaklı olarak yanlış tespitlere ulaşıldığı görülmüştür. Ayrıca icâzetnâmelerde tam-meşhur isimlerin aktarılmamasından ötürü benzer kişilerle karıştırılma hatasına düşülebileceği anlaşılmıştır. Elinizdeki makale, bu gibi hususlara odaklanmakta ve bu doğrultuda birtakım ilmi değerlendirmeler ortaya koymaktadır.

Sözlük anlamı açısından icâzet, izin-onay vermek, nâme ise belge demektir. Hocanın aktardığı ilim hususunda öğrencisine onay verdiği belgeyi ifade etmek üzere kullanılan, bugün diploma/mezuniyet belgesine benzerlik gösteren icâzetnâmelere yakın bir mahiyet taşıyan şehâdetnâmelerin düzenlendiği bilinmektedir. Şehâdetnâmeler de ilmi öğrendiğine ve öğretmesine dair öğrencinin yeterli olduğuna şahit olunan belgeleri yansıtmaktadır.

Günümüze intikal eden bazı el yazma çalışmaların, sadece bir nüshasının kaldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan bir tanesi, Gedizli Mehmed Efendi'nin icâzetnâme metnidir. Yazma eserlerin neşrine yönelik ilk olarak bu tür çalışmaların, araştırmacılar tarafından tespit edilip ilim dünyasına tanıtılması, gerekli ilmi çalışmalar grubunda yer almalıdır. Ayrıca Gedizli'nin icâzetnâmesine değer katan bir diğer faktör, bu belgeyi kendisine veren hocasının oldukça meşhur bir fakih olmasıdır. Nitekim icâzetnâmeyi kaleme alan ve Gedizli'ye veren, meşhur fetva mecmuası *Mecelletü'l-mehâkim*'in müellifi Âkîfzâde el-Amâsî'dir.

Bu çalışma, fetva eminliğine kadar yükselmiş Gedizli Mehmed Efendi'nin icâzetnâmesinin neşrini içermektedir. İcâzetnâmelerle aktarılan geleneksel silsile, Osmanlı'nın oldukça zor bir dönem geçirmesi ile birlikte kesintiye uğramıştır. Yaklaşık iki asır önce yaşamış Osmanlı fakihinin icâzetnâmesi, bahsi geçen geleneğin hatırlanması yolunda güzel bir örnektir. Bu çalışma, icâzetnâme geleneğine dair Osmanlı'nın son dönemlerinde yetişmiş etkili bir fakih Gedizli'nin icâzetnâmesine yer vermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, Gedizli Mehmed Efendi'nin icâzetnâmesinin neşrini sunmak ve geride detaylı olarak belirtildiği üzere icâzetnâmede problemleri görülen bazı hususların tespit ve tahlilini ortaya koymaktır. Ayrıca icâzetnâme metninde zikredilen silsileler, çalışmamızda tablo halinde de aktarılmak suretiyle araştırmacılar için bir kolaylaştırma hedeflenmiştir.

Gedizli Mehmed Efendi'ye dair kaleme alınan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Bu alandaki ilk akademik çalışma, Abdullah Ceyhan tarafından hazırlanmış olan Yüksek Lisans tezidir. “Gedizli Hafız Mehmed Efendi” başlığını taşıyan bu tez, 1992 yılında tamamlanmıştır. Abdullah Ceyhan, söz konusu tezinde ve aşağıda isimleri nakledilen tezinden üretme diğer yayınlarında burada neşredilen ve analizi yapılan icâzetnâme hakkında kısa tanıtıcı bilgiler vermektedir. Anılan Yüksek Lisans tezine ek olarak, Gedizli Mehmed Efendi hakkında tespit edilebilen bazı çalışmalar bulunmakla beraber makalemizin konusuna dair bir çalışmanın henüz ilim camiasına sunulmadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu çalışmalarda, Gedizli'nin fetvalarının hukuk açısından incelendiği, bu fetvaların dönemin sosyal yapısına dair yansımalarının tespit edildiği, onun tasavvufî yönünün ve vakıf faaliyetlerinin ele alındığı, son olarak ise eserlerine yazılan takriz metinlerinin neşredildiği ve incelemesinin ortaya konulduğu görülmektedir.¹ Çalışmamızda ilgili yayınlardan farklı olarak Gedizli'nin icâzetnâmesi neşredilmekle beraber icâzetnâmede Şâfiî fukahâsının yer alması değerlendirilmiş ve icâzetnâme, birçok icâzetnâme ile karşılaştırılmıştır.

Bu makalede döküman analiz yöntemi kullanılmıştır. İcâzetnâme metninin neşrinde sadece tek nüsha kullanıldığından metnin anlaşılıp doğru bir şekilde paragraflandırılması için uzun emek harcanmıştır. Ayrıca Hanefî-Şâfiî fukahâsının aynı silsilelerde yer almasına dair şu ana kadar belirtilmemiş birtakım tespitler ortaya konmuştur. Diğer taraftan icâzetnâmelerde bu birlikteliğin ne zaman başladığı, ne zaman sona erdiği, bu geçişin arka planının nasıl oluştuğuna dair tespitler belirtilmiştir. Bunun yanında Hanefî-Şâfiî fukahâsının aynı silsilelerde yer almasına benzerlik arzeden bazı uygulamaların fıkıh tarihinde bulunduğu anlaşılmıştır. Şöyle ki; tarihsel süreçte kimi fukahânın tek bir mezhebe bağlı kalmamış olması, bazı fakihlerin mezhep değiştirmesi, bazı Hanefî fakihlerin Şâfiî fakihlerinden hadis icâzeti alması ve Memlûk döneminde sıkıntılı fetva meselelerinin çözümüne yönelik diğer mezheplere müracaat etme kolaylığının uygulanması, Osmanlı döneminde ihtiyaç zamanlarında diğer mezheplerden kadı nâibi ataması gibi uygulamalar, bu icâzetnâmelerde yer alan Hanefî-Şâfiî fakihlerinin, kimi dönemlerde birbirlerinden icâzet alma geleneği ile benzerlik arzetmekte ve bu gibi durumların ulema nezdinde mezhep ötesi bir bakış açısı ile değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan elinizdeki makalede icâzetnâmelerde tespit edilen isim atlaması ve tam ya da meşhur isimlerin aktarılmasından kaynaklı ortaya çıkabilecek problemlere temas edilmiştir.

¹ Yapılan çalışmalar şunlardır: Abdullah Ceyhan, “Osmanlı Devri Müderris, Kadı ve Fetva Eminlerinden Gedizli Hafız Mehmed Efendi (1165-1253 H/1751-1837 M)”, *Diyanet İlmî Dergi* 29/3 (Temmuz-Ağustos-Eylül 1993), 11-24; Abdullah Ceyhan, “Gedizli Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/550-551; Abdullah Ceyhan, “Gedizli Hafız Mehmed Efendi (1165-1253 h./1751-1837 m.)”, *Gedizli Mehmed Efendi*, ed. Rifat Türkel (Kütahya: Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2015) 1-22; Abdullah Ceyhan, “Osmanlı Devri Müderris, Kadı ve Fetva Eminlerinden Gedizli Hafız Mehmed Efendi”, *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 327-344; Mustafa Kelebek “Gedûsî Mehmet Efendi Fetvalarında Öne Çıkan Tahliller”, *Gedizli Mehmed Efendi*, ed. Rifat Türkel (Kütahya: Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2015) 23-41; Ümit Aktı “Gedizli Mehmed Efendi'nin Yaşadığı Dönem ve Fetvaları Işığında Sosyal Hayat”, *Gedizli Mehmed Efendi*, ed. Rifat Türkel (Kütahya: Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2015) 43-60; Abdullah Çakır, “Fetva Eminî Hafız Seyyid Mehmed Gedûsî Efendi ve Tasavvuf”, *Gedizli Mehmed Efendi*, ed. Rifat Türkel (Kütahya: Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2015) 61-105; Talip Ayar, “Bir Fetvâ Emininin Hayratı: Gedizli Mehmed Efendi'nin Vakıf Faaliyetleri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2020), 339-368; Yasin Erden, *Fetva Eminî Gedizli Mehmed Efendi'nin (1752-1837) Eserleri Üzerine Yazılan Takrizler* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2024).

Çalışmada temel olarak Gedizli Mehmed Efendi'nin icâzetnâmesi kullanılmıştır. Ancak araştırma sürecinde bu metnin doğru bir şekilde ortaya çıkartılması için diğer icâzetnâmelerden yararlanılması gerektiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda Hanefî fukahâsına ait diğer bazı icâzetnâmelerden, birtakım biyografi eserlerinden, mezheplerin teşekkülünü ele alan bazı çalışmalardan ve ilgili ansiklopedi maddeleri gibi yön verici birçok değerli yayınlardan istifade edilmiştir.

Bu çalışma, iki bölüm ve ekler kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde icâzetnâmenin nüsha bilgisi, aidiyeti, önemi ve muhtevasına yer verilmektedir. İkinci bölümde ise değerlendirme yapılmaktadır. Değerlendirmede icâzetnâmede tam isimlerin belirtilmemesi, bazı kişilerin atlanması şeklinde birtakım problemlere temas edilmekte ve Hanefî icâzetnâmelerde Şâfiî fukahâsının yer alma konusu incelenmektedir. Ekler kısmında ise icâzetnâme metninin tek nüshadan hareketle neşri sunulmakta, icâzetnâmenin ilk-son varakları aktarılmakta ve şu tablolara yer verilmektedir: 1. Fetva Emîni Gedizli Mehmed Efendi'nin Hz. Peygamber'e Uzanan Fıkıh İcâzet Silsile Tablosu. 2. Fetva Emîni Gedizli Mehmed Efendi'nin İmam Buhârî'ye Uzanan Hadis İcâzet Silsile Tablosu. 3. Âkifzâde el-Amâsî'nin icâzetnâmede Zikredilen Hocalarının İsim Tablosu.

1. İcâzetnâme Hakkında Temel Bilgiler

Gedizli Mehmed Efendi'nin icâzetnâmesinin tek nüshasının bulunduğu anlaşılmış ve çalışmamızda sadece zikri geçen nüsha üzerinden bir neşir yapılmıştır. Ayrıca aidiyeti konusunda bir şüphe olmayan icâzetnâme, Gedizli'nin hocası Âkifzâde el-Amâsî'nin kaleme aldığı bir metindir. İcâzetnâmedeki fukahâ, başlangıç ve bitiş itibarıyla Hanefî fakihlerinden oluşmakla beraber arada Şâfiî fukahâsının yer alışı, mezhep ötesi bakışın bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan silsile içerisinde tam isimlerin belirtilmemesi ve atlama bulunmasından ötürü detaylı inceleme gerekliliği ortaya çıkmıştır.

1.1. İcâzetnâmenin Aidiyeti

Gedizli Mehmed Efendi'ye dair ilk akademik yazıyı kaleme alan Ceyhan, bu çalışmada neşredilen icâzetnâmenin tek nüshasının olduğunu ve yer aldığı mecmûa hakkında birtakım bilgiler nakletmektedir. Bunlardan bir tanesi, zikri geçen mecmûayı cem', tertip ve istinsah eden kişinin, Gedizli Mehmed Efendi olduğudur.² İlgili mecmua incelendiğinde bu yönde bilgiler görülmekle beraber ayrıca Gedizli'nin mecmûayı Mahmûd Paşa Mahkemesinde kâtib iken yazdığı aktarılmaktadır.³ Diğerleri ise icâzetnâmenin, Gedizli'nin hocası Âkifzâde el-Amâsî tarafından kaleme alındığıdır.⁴ Nitekim icâzetnâmeyi kaleme alanın Âkifzâde el-Amâsî olduğu yönünde bilgi, bu çalışmada neşredilen icâzetnâme metninin son satırlarında kayıtlıdır.⁵ Anlaşıldığı kadarıyla icâzetnâme, hocası tarafından yazılmış ve bir sureti icâzetnâmeyi alan Gedizli Mehmed Efendi'nin kalemle zikri geçen mecmûaya kaydedilmiştir. Buna göre neşrinde esas alınan nüsha, aslından çoğaltılan bir nüsha olmalıdır.

² Abdullah Ceyhan, *Gedizli Hafız Mehmed Efendi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 17, 103.

³ Gedizli Mehmed Efendi, *Mecmûa-i Fetâvâ-yı Bâlizâde* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3850), 3b.

⁴ Ceyhan, *Gedizli*, 42, 107; Abdullah Ceyhan, "Osmanlı Devri Müderris, Kadı ve Fetva Eminlerinden Gedizli Hafız Mehmed Efendi (1165-1253 H/1751-1837 M)", *Diyanet İlmî Dergi* 29/3 (Temmuz-Ağustos-Eylül 1993), 9; a.mlf., "Osmanlı Devri Müderris, Kadı ve Fetva Eminlerinden Gedizli Hafız Mehmed Efendi", *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 337.

⁵ Gedizli, *Mecmûa*, 445b.

İcâzetnâmede zikredilen kişilerin birbirlerinden ilim aldıklarını ifade etmek üzere 'ahaze 'an kalıbı kullanılmaktadır. Bu kalıp, devam eden satırlarda sadece 'an harfi ceri ile kısaltılarak aktarılmaktadır. Bazı icâzetnâmelerde ise bunun yerine öğrenci anlamına gelen *tilmîz* kelimesinin kayıtlı olduğu görülmektedir.¹²

İcâzetnâmenin girişinde *Neml* Suresinin otuzuncu ayeti yer almaktadır.¹³ Devamında ilmin, ulemanın ve fukahânın önemi vurgulanmakta; Efendimize, âline ve ashâbına salât-ı selâm zikredilmektedir. Ayrıca icâzetnâmeyi kaleme alan, icâzetnâmeyi veren Âkifzâde el-Amâsî, öğrencisi Gedizli hakkında *Değerli Kardeşimiz* ifadesini kullanmakta ve onun tevâzulu birisi olduğunu haber vermektedir. Gedizli'nin icâzeti, hocası Âkifzâde el-Amâsî tarafından kaleme alınmıştır. Bir diğer ifadeyle icâzetnâmede konuşan kişi, Âkifzâde el-Amâsî'dir. Bazı icâzetnâmeler ise yine hoca tarafından kaleme alınmış olmakla beraber hocanın öğrencisine vermek üzere taslak metin olarak hazırladığı şekilde olabilmektedir. Galata Kadısı Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'nin (öl. 1296-97/1878-79) icâzetnâmesi böyle olup o, *kad ehaztî'l-'Ulûme'-ş-Şerîyye* diyerek silsilesine başlamaktadır.¹⁴

Âkifzâde el-Amâsî, icâzetnâme metninin giriş satırlarında talebesi Gedizli'nin kaleme aldığı *Cem-i Nukûl-i Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, *Cem-i Nukûl-i Fetâvâ-yı Alî Efendi*, *Tertîb-i Mîzânü'l-fetâvâ*, *Tertîb-i Fevâd-i Zeyniyye*, *Tertîb-i Câmi'u'l-füsûleyn*, *Tertîb-i Eşbâh ve'n-nezâir* isimli çalışmalarının önemini belirtmektedir. Bu satırlar, Gedizli'nin yetişip uzun bir süre sonra söz konusu çalışmaları kaleme aldığını hatıra getirmektedir. Kanaatimizce Âkifzâde el-Amâsî, icâzetnâmeyi Gedizli'ye ya eğitiminden uzun bir süre sonra verdiği için bu kitapları görmüş ve övgü dolu sözlerini icâzetnâmenin girişine eklemiştir. Ya da icâzetnâmeyi Gedizli'nin eğitimini tamamlaması üzerine vermiş, sonrasında da eserleri hakkında takdir cümlelerini baş satırlara ilave etmiştir.

Âkifzâde el-Amâsî, hocası Ahmed Efendi b. Hasan Ürgüblü'nin (öl. 9 Şevval 1213/16 Mart 1799)¹⁵ kendisine icâzet verdiğine de değinmektedir. Hocasının kendisine verdiği icâzet gibi kendisinin Gedizli'ye rivayet ve dirayet ilimlerinin tadrîsi, takrîri, fenlerin araştırılması-yazılması hususunda icâzet verdiğini zikretmektedir. Ayrıca Âmâsî, Gedizli'ye icâzet verirken öğrettiği ilimleri ilim ve amel açısından sıdk (doğruluk), emanet ve istikamet üzere aktarmasını şart koşarak icâzet verdiğini belirtmektedir.

İcâzetnâme içerisinde icâzet silsilesinden sonra takvaya, amele ve dünyanın değersiz bir yer olduğuna vurgu yapılmaktadır. İcâzetnâmenin son satırlarında icâzetnâme metnini

¹² Ahmet İnan, "Modernleşme Sürecinde Medrese Epistemolojisindeki Dönüşümün İcâzetlere Yansıması: İki Ana Örnek", *Uluslararası Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu*, ed. Fikret Gedikli (Muş: Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, 2013), 39, 51-54; Necmi Atik, "Elmalı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmiye İcâzetnâmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/2 (2021), 246-248; Nevzat Sağlam, "Tekfurdağı Bir Âlim; Osman Nuri Efendi ve İcâzet-nâmesi", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2018), 22; Şaban Arğun-İrşad Sami Yuca, "Muş Bulank Mollakent/Mellekend Medresesi'nden Bir Âlim Portresi: Şeyh İhsan-ı Mellekendî'nin Hayatı ve İcâzetnâmesi", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 11/1 (Nisan 2019), 165.

¹³ *إنه من سليمان وإنه بسم الله الرحمن الرحيم*.

¹⁴ Abdullah Taha İmamoglu, "Galata Kadısı Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'ye Ait İcâzetnâmenin Neşri ve Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (Aralık 2022), 255.

¹⁵ Âkifzâde el-Amâsî, *el-Mecmu' fi'l-meşhûd ve'l-mesmû'* adlı biyografi eserinin girişinde hocalarının hayat hikayelerini zikretmektedir. Ayrıca icâzetnâmede Ahmed b. Hasan Ürgüblü şeklinde naklettiği hocasını bu eserinde *Ahmed Efendi b. Hasan Ürgüblü* olarak *Efendi* kelimesini ilave ederek ve *Ürgüblü* yerine *Ürgüblü* diyerek tanıtmaktadır. Âkifzâde el-Amâsî, *el-Mecmu' fi'l-meşhûd ve'l-mesmû'* (Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, 2527), 3b.

kaleme alan Âkifzâde el-Amâsî, Ek 4'de isimleri zikredilen Gümüşhaneli Ebûbekir Efendi ile Amasyalı Halil Efendi gibi hocalarının isimlerini aktarmakta ve bu metni kaleme aldığını söylemektedir.

İcâzetnâmede aktarılan silsilelerde yer alan ulemanın isimleri, tablo halinde Ek 2 ile Ek 3 başlığında zikredilmektedir. Ek 2'de Gedizli'den Hz. Peygamber'e uzanan fukâhanın isimleri yer almaktadır. Ek 3'de isimleri aktarılan hadis silsilesi, İmam Buhârî'ye kadar uzanmaktadır. Bu silsilenin başlangıcında Şeyh Mustafa Hâdimî'nin (öl. 1147/1734), Muhammed Tarsûsî'den (öl. 1145/1732) özellikle *Sahîh-i Buhârî* olmak üzere *Kütüb-i Sitte* rivayetini aldığı belirtilmektedir. Ebû Saîd Muhammed Hâdimî de Şeyh Mustafa Hâdimî'den icâzet almıştır. Zikri geçen hadis silsilesinin bitiminde Âkifzâde el-Amâsî'nin hocası Ürgübî'nin, zamanın muhakkik-müdekkik ulemasından birisi olan Ahmed b. Kazâbâdî'den (öl. 1163/1750) ilim tahsil ettiğine dair cümlelere yer verilmektedir. Buna göre Ürgübî'nin hocası Şeyh Mustafa Hâdimî ile başlayan bir hadis silsilesi ve diğer hocası Ahmed b. Kazâbâdî ile başlayan fıkıh silsilesi olmak üzere iki silsile bulunmaktadır.¹⁶ İcâzetnâme, Âkifzâde el-Amâsî tarafından hazırlanmış olup genel bir icâzetnâme mahiyetinde olduğundan hem fıkıh hem de hadis silsilesi içerisinde bundan sonra artık Gedizli Mehmed Efendi de yer alması olasıdır.¹⁷

Öte yandan icâzetnâmede Ürgübî'nin, Ebû Saîd Muhammed Hâdimî'den (1701-1762) hadis kitabı okuduğuna dair açık bir kayıt mevcut değildir. Diğer bir ifadeyle icâzetnâmede Şeyh Mustafa Hâdimî'nin öncesinde zikredilen kişilerin, *Sahîh-i Buhârî* olmak üzere *Kütüb-i Sitte* rivayetini aldığını gösteren açık bir nakil bulunmamaktadır. Ancak Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'nin icâzetnâmesini neşreden İmamoğlu, Gedizli'nin icâzetnâmesine benzer bir şekilde aktarılan hadis silsilesi hakkında bizim tespitimiz doğrultusunda bir sonuca ulaşmaktadır. Şöyle ki o, Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'nin hadis silsilesi olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Babakaleli'nin bir Osmanlı kadısı olarak tahsil hayatı boyunca okuduğu kitaplar, icâzetnâme üzerinden kısmen tespit edilebilmektedir. Zira zikredilen bütün ilimlere dair nakledilen kitap sayısı çok azdır. İcâzetnâme tetkik edildiğinde ortaya çıkan kitap isimleri daha ziyade naklî ilimlere ve hassaten hadis ilmine münhasırdır. Bu kitaplar en başta *Sahîhu'l-Buhârî* olmak üzere *Kütüb-i sitte*, *Mesâbihu's-sünne*, *et-Terğîb ve terhîb*, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* ve Süyûtî'nin *el-Camiu's-sağîr*'idir.”¹⁸

İcâzetnâmesine bakıldığında ise Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'nin, bu kitapları okuduğu sarîh olarak ifade edilmemekte, bilakis Mustafa Hâdimî'nin, *Sahîhu'l-Buhârî*'yi Muhammed Tarsûsî'den aldığı ve diğer mezkur hadis kitaplarını Mustafa Hâdimî'nin, Ebû Saîd Muhammed Hâdimî'ye okuttuğu ifade edilmektedir.¹⁹

Ayrıca icâzetnâmede Mustafa Hâdimî ile başlayan hadis kitaplarına dair icâzetnâmenin Gedizli'yi de kapsayacağına yönelik bir ipucu, Âkifzâde el-Amâsî'nin, *el-Mecmu' fi'l-meşhûd ve'l-mesmû'* isimli eserinde bulunmaktadır. Şöyle ki; Gedizli Mehmed Efendi'ye icâzet veren kişi, *Mecelletü'l-mehâkim* isimli meşhur fetva mecmuasının sahibi Âkifzâde el-Amâsî'dir.

¹⁶ Gedizli, *Mecmûa*, 444a-444b.

¹⁷ Gedizli'nin bir de Tasavvuf icâzetnâmesi mevcuttur. Ceyhan ile Çakır, Gedizli'nin Tasavvuf icâzetnâmesinin Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde bulunan *Nusratü'l-evliyâ* isimli eserde yer aldığını belirtmekte ve suretini aktarmaktadır. Ceyhan, *Gedizli*, 54, 201; Abdullah Çakır, “Fetva Eminî Hafız Seyyid Mehmed Gedûsî Efendi ve Tasavvuf”, ed. Rıfat Türköl (Kütahya: Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2015) 66-67.

¹⁸ İmamoğlu, “Babakaleli”, 263.

¹⁹ İmamoğlu, “Babakaleli”, 257.

Âkifzâde el-Amâsî'ye icazet veren ise Ürgüplü Ahmed Efendi'dir. Bu bilgiler icâzetnâmenin girişinde mevcuttur. Âkifzâde el-Amâsî'nin, *el-Mecmu' fi'l-meşhûd ve'l-mesmû'* isimli eserinde de Ürgüplü Ahmed Efendi'nin Ürgüp'te doğduğu ve Amasya'ya giderek Âkifzâde el-Amâsî'nin dedesine öğrencilik yaptığı zikredilmektedir. Ayrıca Amasya'dan Hâdim'e giden Ürgüplü Ahmed Efendi, burada Ebû Saîd Muhammed Hâdimî'den akli ve nakli ilimlerin tedrisine yönelik Hz. Peygamber'e uzanan bir icâzet aldıktan sonra Hâdim'den Amasya'ya Âkif Efendi'nin hizmetine geri dönmüştür. Âkif Efendi, *Sahîh-i Buhârî*'yi okutmasını istemesi üzerine Ürgüblü'ye şöyle demiştir: “Hâdimî'nin öğrencisi olanların bizim gibilere ihtiyacı olamaz.”²⁰ Anlaşıldığı üzere icazet metnindekine uygun olarak *el-Mecmu' fi'l-meşhûd ve'l-mesmû'* isimli eserde anlatıldığına göre Ürgüplü Ahmed Efendi, Ebû Saîd Muhammed Hâdimî'den bir icâzet almıştır. İcâzetnâmede bu kısım, hadis kitapları ile ilgili olarak aktarılmaktadır. Diğer bir icâzet olan fıkıh silsilesinin yer aldığı bölümde ise Ürgüplü Ahmed Efendi'nin, Ahmed b. Kazâbâdî'den icâzet aldığı kayıtlıdır.²¹

Fetva eminliği görevini üstlenmiş bir kişi olarak fıkıh alanında temayüz ettiği anlaşılan Gedizli'nin icâzetnâmesinde yer verilen hadis silsilesi, diğer birçok icâzetnâmede de kayıtlıdır. Örnek olarak Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'nin dışında Hasan Kudsi Efendi'nin (1847-1921), Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi'nin (1874-1923) ve Şerefeddin Şaban Efendi'nin (d. 1869) icâzetleri benzer hadis silsilesini içermektedir.²²

Gedizli Mehmed Efendi'nin İmam Buhârî'ye uzanan hadis silsilesinde yer alan ulemanın isimleri şöyledir:

Muhammed b. İsmail Buhârî (öl. 256/870)

Muhammed b. Yusuf Firebri (öl. 320/932)

Abdullah Serahsî (öl. 381/991-92)

Ebü'l-Hasan Abdurrahman

Ebülvakt Abdülevvel (öl. 553/1158)

Siraceddin ez-Zübeyrî²³

Allame İbn Şihne

Mevlana Burhaneddin²⁴

İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449)²⁵

²⁰ Âkifzâde, *el-Mecmu'*, 3b-4a.

²¹ Gedizli, *Mecmûa*, 444b

²² İsmail Bilgili, *Müderriş Hasan Kudsi Efendi ve İcazetleri* (Konya: Desen Ofset Matbaacılık, 2012), 200-201; a.mlf., *Konyalı Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi (Hayatı, Şiirleri ve İcazetleri)* (Konya: Desen Ofset Matbaacılık, 2017), 264; Talip Ayar, “Bir Osmanlı Müderrişinin İcâzetnâmesi ve Tarihî Kaynak Değeri Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/1 (2014), 52-54.

²³ Ebu Said Hâdimî ile Hasan Fahrî b. Ali eş-Şîrânî'nin icâzetnâmesinde Zübeyrî kelimesi yerine Zebîdî kelimesi kayıtlıdır. Murat Dursun Tosun, *Alucra, Şebinkarahisar ve Şiranlı Ulemâ* (İstanbul: Depo Print Dijital Baskı, 2018), 351; Hasan Özer, “Buhârâ'dan Konya'ya Çok Yönlü Bir Âlim: Ebû Said Hâdimî”, *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. yy. Medeniyet Merkezi Konya (II)*, ed. Dilaver Güner vd. (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 183.

²⁴ Suyûtî, İbn Hacer el-Askalânî'nin fıkıh eğitimi aldığı hocaları arasında Şeyh Burhâneddin el-Enbâsî'yi zikretmektedir. Burada mezkur Mevlanâ Burhâneddin isimli kişinin, Şeyh Burhâneddin el-Enbâsî olması muhtemeldir. Zira aynı isimli başka bir hocasının olmadığı anlaşılmaktadır. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Nazmü'l-îkân fi â'yânî'l-a'yân*, nşr. Philip K. Hitti (Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.), 45.

²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, kendi hocaları hakkında detaylı bilgiler verdiği bir kitabında buradaki silsileye mutabık olarak Hanefîlerle Şâfiîlerin beraber bulunduğu bir hadis silsilesi aktarmaktadır. Zikri geçen silsilede kendisi en üste yer almakta olup kendisinden rivayet edenlerin isimleri ise şöyle nakledilmektedir: *Kâdı Zekeriyâ b.*

Zekeriyyâ el-Ensârî (öl. 926/1520)²⁶

Ahmed b. Muhammed b. Abdülâl'in Babası (öl. 971/1563)

Ahmed b. Muhammed b. Abdülâl²⁷ (öl. 1040 civarı)

Hayreddin er-Remli (öl. 1081/1671)

Muhammed b. Ali el-Kamili (öl. 1131/1661)²⁸

Muhammed Tarsusi²⁹

Şeyh Mustafa Hadimi

Ebû Saîd Muhammed Hâdimî³⁰

Ahmed Efendi b. Hasan Ürgübî

Abdurrahim b. İsmail b. Âkîf el-Amâsî

Mehmed b. Ahmed b. Mustafa Gedûsî

Gedizli'nin fıkıh silsilesindeki ulemanın isimleri ile onlar hakkındaki birtakım bilgiler, ilerleyen satırlarda zikredilen *Hanevî İcâzetnâmelerde Şâfiî Fukahâsının Yer Alması* başlığında aktarılacaktır.³¹

2. İcâzetnâmenin Değerlendirmesi

Bu başlık altında icâzetnâmede tam isimlerinden belirtilmemesinden ötürü silsilelerdeki kişilerin tespiti ve hangi mezhebe mensup olduklarına değinilmektedir. Ayrıca bazı kişilerin isimlerinin atlanmış olduğu yerlerde biyografi kaynakları ve başka icâzetnâmelerden istifade edilmiştir. Son olarak Hanevî icâzetnâmelerde Şâfiî fakihlerinin yer almasına yönelik bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

2.1. İcâzetnâmedeki Problemler

İcâzetnâmede yer alan kişilerin tam isimleri zikredilmediğinden icâzetnâmede değinilen ulemanın tespiti zorlaşmakta ve icâzetnâmenin işlenmesinde bir problem oluşturmaktadır. Örnek olarak icâzetnâmenin fıkıh silsilesinde Ebû'l-Abbas Ahmed ismi zikredilmektedir.

Muhammed el-Ensârî, Abdülâl, Muhammed b. Abdülâl, Ahmed b. Emînüddîn b. Abdülâl el-Canbolâtî, Müftî Hayreddin er-Remlî. Silsile daha devam etmekteyse de icâzetnâmeyle ilişkili kısım, buraya kadar olduğu için devamı zikredilmemiştir. İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mecma'u'l-mü'esses li'l-mu'cemi'l-müfehres*, nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî (Beyrut: Darü'l-marife, 1415/1994), 3/419.

²⁶ Zekeriyyâ el-Ensârî'nin hocaları arasında buradaki silsileye uygun olarak İbn Hacer el-Askalânî yer almaktadır. Mehmet Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri (III-XIII. Hicri Yüzyıl)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017), 367.

²⁷ Biyografi kaynaklarında aktarılan bilgi ile bu silsile uyumludur. Şöyle ki; *Hulâsatü'l-eser*'de zikredildiğine göre Ahmed Abdülâl babasından, babası da Hafız İbn Hacer el-Askalânî'den hadis rivayet etmiştir. Muhammed Emîn Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi âyânî'l-Karnî'l-Hâdî 'Aşer* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 1/469.

²⁸ Buradaki silsileye uygun olarak Muhammed b. Ali el-Kâmilî'nin, Hayreddin Remlî'den icâzet aldığı kaynaklarda menkuldür. Ebu'l-fazl el-Hüseynî, *Silku'd-durer fi 'ayânî'l-Karnî's-Sânî 'Aşer* (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye-Daru İbn Hazm, 1408/1988), 4/67.

²⁹ Anlaşıldığı kadarıyla zikri geçen kişi, Tarsûsî Mehmed Efendi'dir. Bk. Abdullah Kahraman, "Tarsûsî Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/115-116.

³⁰ Ebu Said Muhammed Hâdimî, icâzetnâmede Ürgübî'nin icâzet aldığı kişi olarak kaydedilen Ahmed b. el-Kâzabâdî'den de ders almıştır. Ayrıca Ebu Said Hâdimî'nin dedesi Osman Belh, Buhara'dan Konya Hâdim'e göç etmiştir. Hâdimî, İstanbul'dan Hâdim'e dönerek burayı ilim merkezi haline getirmiştir. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri*, 433.

³¹ Gedizli'nin icâzetnâmesinin aktarımında yapılan bir hataya dikkat çekmek gerekmektedir. Şöyle ki; Ceyhan, Gedizli Hafız Mehmed Efendi isimli Yüksek Lisans tezinde fıkıh silsilesinde yer alan İbrâhim Nehaî'yi, (öl. 96/714) İbrahim Nahfî şeklinde hatalı yazmaktadır. Bk. Ceyhan, *Gedizli*, 43.

Ancak bu isimde Şâfiî âlimi Ebü'l-Abbâs Ahmed İbnü'l-Kâs (öl. 335/946)³² ve aynı asırda vefat eden Ebü'l-Abbâs Ahmed İbn Süreyc (öl. 306/918) şeklinde iki Şâfiî fakihi bulunmaktadır. İcâzetnâmede hangisinin kastedildiği bu haliyle mümkün değildir. Silsilede bu isimden önce Ebü'l-Kâsım Osman isminin yer alışı, bir ipucu barındırmaktadır. Buna göre ilgili kişi, İbn Süreyc'dir. Nitekim İbn Süreyc, Ebü'l-Kâsım Osman b. Saîd b. Beşşâr el-Enmâtî'den (öl. 288/901) fıkıh okumuştur.³³

Benzer bir şekilde icâzetnâmede Abdullah el-Cezerî ismi kayıtlı olmakla beraber bu haliyle bir tespiti ulaşılmak hatalı bir sonuca götürebilir. Ancak bu isimden sonra Molla Ali Gürânî'nin (öl. 1094) yer alışı Cezerî'nin, Gürânî'nin hocası olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu doğrultuda bir bilgi kaynaklarda zikredilmektedir.³⁴ Bu sayede makalemizde meşhur Osmanlı âlimi ve müftüsü Molla Gürânî (öl. 893/1488) ile karıştırılmamıştır. Ayrıca burada iki Gürânî'nin vefat tarihlerini dikkate alarak bir tespit de mümkündür.

Bir diğer isim olan Mirzâcân Şîrâzî (öl. 994/1585) ile ilgili de aynı durum geçerlidir. Şöyle ki; silsilede Şîrâzî'nin, Ahmed el-Mencel'in hocası olduğu belirtilmektedir. Bu sayede zikri geçen fakihler hakkında kaynaklarda nakledilen bilgilerin teyit edilmesi mümkün hale gelmektedir.³⁵

Diğer taraftan Gedizli'nin icâzetnâmesinde Mübarekşâh el-Buhârî şeklinde kaydedilen isimde eksiklik bulunmaktadır. Bu isim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (1878-1942) icâzetnâmesinde Mübarekşâh el-Mısırî diye, Arapkirli Hüseyin Avni'nin (öl. 1954) icâzetnâmesinde ise el-mevla'l-müdakkik sahibü'l-hikme Mübarekşâh olarak, Babakaleli'de ise Mübarekşâh şeklinde geçmektedir.³⁶ Bu üç kayıt, Gedizli'nin silsilesinde mezkur aynı kişiye işaret etmektedir. Ancak Gedizli'nin icâzetnâmesinde Mübarekşâh'dan önce Fahreddin Râzî yer almaktadır. Buna göre o, Râzî'den icâzet almıştır. Fakat bu, vefat tarihleri açısından imkansızdır. Nitekim Elmalılı'nın, Arapkirli'nin ve Babakaleli'nin icâzetnâmelerinde Mübarekşâh'dan önce Kutbüddin Râzî kayıtlıdır.³⁷ Kaynaklara bakıldığında ise Kutbüddin Râzî'nin öğrencisinin İbn Mübarekşâh (öl. 784/1382) olduğu belirtilmektedir. O zaman zikri geçen dört icâzetnâmede kastedilenin, Mübarekşâh'ın oğlu olan İbn Mübarekşâh olması gerekir.

Ayrıca Gedizli Mehmed Efendi'nin icâzetnâmesinde yer alan silsilenin bazı yerlerinde zamir kullanılarak kapalı bırakılan birtakım ifadeler mevcuttur. Dipnottaki asıl metinde görüleceği üzere³⁸ İbrahim Nehaî'nin Alkame'den (öl. 62/682) icâzet aldığı ifade edilmekle

³² Ahmet Özel, "İbnü'l-Kâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/100.

³³ Ebû İshak İbrahim b. Ali Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Darü'r-râidi'l-Arabî, 1970), 108-109; Şükrü Özen, "Ebü'l-Abbâs İbn Süreyc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/363; Nail Okuyucu, *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 327.

³⁴ Recep Arpa, *Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı Toplumundaki Yorum Değeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 22.

³⁵ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 2/411, 475; Muhammed Zahid Kevserî, *et-Tahrirü'l-vecîz fî mâ yebteğhi'l-müstecîz*, nşr. Abulfettah Ebu Gudde (Halep: Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1413/1993), 32.

³⁶ Atik, "Elmalılı", 240; Hamit Demir, "Arapkirli Hüseyin Avni Tarafından Yazılmış Bir İcâzetnâme: Tahkik ve Değerlendirme", *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (Haziran 2021), 414; İmamoğlu, "Babakaleli", 258.

³⁷ Atik, "Elmalılı", 240; Demir, "Arapkirli", 422; İmamoğlu, "Babakaleli", 263.

³⁸ عن عقلمة بن زيد وأبي عبد الرحمن بن الأسود بن زيد وأبي عبد الرحمن بن عبد الله بن الحبيب. والأولان قد أخذوا عن ، وهم عن خاتم النبيين رضي الله عنهم عبد الله بن مسعود، والثالث عن أمير المؤمنين علي بن أبي طالب

beraber Nehaî'nin Ebu Abdurrahman b. Esved b. Yezid ve Ebu Abdurrahman b. Abdullah b. El-Habîb'den de icazet aldığına ihtimalli olan bir metin kayıtlıdır. Ayrıca devamında ve'l-evvelân-ve's-sâils diyerek örtük bir kullanım zikredilmiştir. Bir icâzetnâmede ise bu iki zamire değil de açık isimlere yer verilerek kapalı kullanıma rastlanmamaktadır. İlgili icâzetnâmede bahsi geçen silsile şöyledir: İbrâhîm en-Nehaî→Alkame b. Zeyd→Abdullah b. Mesud (öl. 32/652-53)→Hz. Muhammed.³⁹

Araştırmacılar için problem doğuracak bir diğer husus, icâzetnâmede yer alan fıkıh silsilesinde bazı isimlerin atlanmış olmasıdır. Detaylandırılacak olursa şu bilgiyle başlamak uygun olacaktır: İcâzetnâmede hicrî beşinci asır ile onuncu asır arasındaki zaman diliminde yer alan silsile şöyledir:

İmam Ebü't-Tayyib (öl. 404/1014)
 İmamü'l-Haremeyn'in Babası (öl. 438/1047)
 İmamü'l-Haremeyen (öl. 478/1085)
 İmam Gazzâlî (öl. 505/1111)
 Muhakkık Râzî (öl. 606/1210)
 [İbn] Mübarekşâh Buhârî
 Şerîf Cürcânî (öl. 816/1413)
 Muhyiddin el-Güşekenârî
 Muhakkık Devvânî (öl. 908/1502)
 Mirzâcân Şîrâzî

Görüldüğü üzere burada ilk olarak Râzî ile Gazzâlî arasında vefat tarihi açısından 99 yıl bulunmakta olup bu iki kişi arasında hoca-öğrenci ilişkisi mümkün değildir. Nitekim biyografi eserlerinde Râzî'nin, Gazzâlî gibi bir Şâfiî fakihi olmakla beraber Gazzâlî'den değil de Gazzâlî'nin öğrencilerinden olan Mecdüddin el-Cilî'den ders aldığı aktarılmaktadır.⁴⁰ Atay ile Demir ise bu hususta manevî bakımdan öğrencilik veya üst seviyede bir etkileşim cihetiyle icâzetnâmede ikisinin hoca-öğrenci olarak yer almış olabileceğini zikretmektedir.⁴¹ Bu yanlış bir çıkarım gibi gözükmemekte ve ilgili silsilelerde bazı isimlerin kasten değilse de müstensih hatası gibi bir sebeple atlanmış olduğunu söylemek doğru olacaktır. Nitekim Gedizli'nin silsilesinin başka yerlerinde diğer icâzetnâmelere bakıldığında benzer atlamalar görülmektedir. Mesela icâzetnâmede [İbn] Mübarekşâh Buhârî ile Muhakkık Râzî arasında da birçok kişinin atlandığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki; ikisinin vefat tarihi arasında 178 yıl bulunmakta ve bazı icâzetnâmelerde ikisi arasında birtakım ulemanın var olduğu zikredilmektedir. Mesela Arapkirli'nin silsilesinde bu bağlamda şu isimler kayıtlıdır: Mübarekşâh→Kutbüddin er-Râzî (öl. 766/1365)→Allame Şîrâzî (öl. 710/1311)→Nasîrüddin et-Tûsî (öl. 672/1274)⁴²→Ömer el-Kâtibî el-Kazvînî (öl. 675/1277)→Fahreddin er-Râzî.⁴³ Babakaleli'de ise aynı silsile kısmen farklı isimlerle menkuldür: Mübarekşâh→Kutbüddin er-Râzî→Kutbüddin-i Şîrâzî→Nasîrüddin et-

³⁹ Seyyîd Mustafa Munîb b. İbrâhîm Balıkesirî, *İcâzetnâme* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 4037), 5b-6a.

⁴⁰ Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri*, 160.

⁴¹ Hüseyin Atay, "Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nâmeler", *Vakıflar Dergisi* XIII (Ankara 1981), 203-204; Demir, "Arapkirli", 422-423.

⁴² İranlı âlim ve filozof Ebû Ca'fer Nasîrüddin Tûsî. Agil Şirinov, "Nasîrüddin Tûsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/437-442.

⁴³ Demir, "Arapkirli", 422.

Tûsî→Kâtib el-Kazvî→Fahreddin er-Râzî.⁴⁴ Elmalî'nin icâzetnâmesinde ise bu iki silsileden farklı olarak sadece Nasîrüddîn et-Tûsî zikredilmemektedir.⁴⁵

2.2. Hanefî İcâzetnâmelerde Şâfiî Fukahâsının Yer Alması

Mezhebin kendine özgü tutarlı bir sistemi ve sıkı takipçileri olmalıdır. Fıkıh ilminin kurucusu olarak kabul edilen Ebû Hanîfe'nin önderi olduğu Hanefî mezhebi, kaynakları açısından asırlardır gelişen ve hala dinamikliğini devam ettiren bir mezhep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak insanların evvela kendi grubunu korumak istemesi sosyolojik bir gerçektir. Bu gerçeklik, tarihsel süreçte mezhebi koruma amaçlı da cereyan etmiştir. Hatta yargı istikrarını sağlamaya yönelik olarak kadıların mezhepte yer alan görüşler içerisinde sahih olanlarla hüküm vermesi gerektiği ifade edilerek mezhep içerisinde dahi en kuvvetli görüşün takip edilmesinin lüzumu ortaya konmuştur.⁴⁶ Bu sıkı takip, mezhep algısına hâle getirmemek amacıyla yapılmış ve istikrarın-büyümenin devamlılığını sağlamıştır.

Öte yandan mezhep fukahâsının ilm-i hilâf alanında yazmış olduğu birçok eserde kendi mezhebini müdafaa ve diğerlerine karşı üstün kılma amacının bulunduğu anlaşılmaktadır. Mesela Kudurî'nin (öl. 428/1037) *et-Tecrid*'i, Debusî'nin (öl. 430/1038) *el-Esrar*'ı, Şîrâzî'nin (öl. 476/1083) *en-Nüket*'i, Sem'anî'nin (öl. 489/1096) *el-İstîlâm*'ı gibi birçok ilm-i hilâf eseri bu amaçla yazılmış hilâf kitaplarından bazılarıdır.⁴⁷

Tarihsel süreçte genel olarak fukahânın tek bir mezhebe bağlı olduğu anlaşılmakla beraber kimi fukahâ hakkında böyle bir tespitte bulunmak mümkün olmayabilir. Zira İmam Eşarî (260-324/874-936), Sa'düddîn Teftâzânî (722-792/1322-1390) ve Şennûn el-Haccar (öl. 1277/1861) gibi bazı isimlerin birçok mezhebe nispet edildiği bilinmektedir. Bunun yanında herhangi bir mezhebe mensubiyeti zikredilmeyen Hakîm-i Tirmizî (öl. 320/932), Ebu Hâmid el-Mutarriî (öl. 665/1266 sonrası), Molla Arab el-Antâkî (öl. 938/1531) ve Ahîskavî (1146-1228/1733-1813) gibi fıkıh usulü alimleri ile de karşılaşılmaktadır.⁴⁸

Kimi fukahâ ise tabi olduğu mezhebi terkedip başka bir mezhebe geçiş yapmıştır. Fakihlerin mezhep değiştirme sebepleri, delile bağlılık, ilmî tartışma, sosyal çevre, şehir değiştirme, siyasi istikrarsızlık, hoca-talebe anlaşmazlığı, çıkar beklentisi, evlilik, mezhepte karar kılamama, bölge şartları, küskünlük ve hoca yönlendirmesidir.⁴⁹ Bu minvalde birçok fukahânın mezhep değiştirdiği nakledilmektedir.⁵⁰ Mesela Tahâvî'nin (öl. 321/933) Şâfiî mezhebine mensup iken sonradan Hanefî mezhebine bağlandığı, Molla Gürânî'nin Anadolu'ya gittikten sonra Şâfiî mezhebinden Hanefî mezhebine geçtiği aktarılmaktadır.⁵¹

⁴⁴ İmamoğlu, "Babakaleli", 263.

⁴⁵ Atik, "Elmalî", 240.

⁴⁶ Burak Ergin, 16-17. *Yüzyılda Taklid ve Telfik Tartışmaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 48.

⁴⁷ Abdurrahim Bilik, "Hilaf Literatürü İçin Bir Taksim Önerisi", *Usûl İslam Araştırmaları* 30 (2018), 116-122.

⁴⁸ Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri*, 540-541.

⁴⁹ Murat Nergis, "İslam Hukuk Tarihinde Fukahânın Mezhep Değiştirmesi", *İlahiyat Akademisi* 20 (Aralık 2024), 134-141.

⁵⁰ Ergin, *Taklid ve Telfik Tartışmaları*, 27.

⁵¹ Sehavi, Molla Gürânî hakkında şunları söylemektedir:

وتوصل الشهاب إلى مملكة الروم ولا زال يترقى بها حتى استقر في قضاء العسكر وغيره وتحول حنفياً وعظم اختصاصه بملك الروم ومنحه وغيره بقصائد طنانة وحسنت حالته هناك جدا بحيث لم يصر عند محمد بن مراد أخطأ منه وانتقل من قضاء العسكر إلى منصب الفتوى وتردد إليه الأكابر وشرح جمع الجوامع وكثر تعقبه المحلي بما اختلف

Bunun dışında İbn Hazm (öl. 456/1064), Ebû Ya'lâ el-Ferrâ' (öl. 458/1066), Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071), Âmidî (öl. 631/1234) ve İbn Âbidîn'in (öl. 1252/1836) mezhep değiştirdiği belirtilmektedir.⁵² Diğer taraftan Memlûk döneminde çözümünde zor durumda kalınan birçok meselede diğer mezhep görüşlerine müracaat etmek suretiyle dört mezhep üzerinden fetva ve hüküm verme uygulamasına geçildiği zikredilmektedir.⁵³ Bunun yanında Osmanlı döneminde ihtiyaç zamanlarında diğer mezheplerden kadî nâibi ataması uygulamasının var olduğu bilinmektedir.⁵⁴

Fetva Emîni Gedizli Mehmed Efendi'nin Hz. Peygamber'e uzanan fıkıh icâzet silsilesine baktığımızda birtakım fukahânın, Şâfiî olduğu dikkat çekmektedir. Bunun hakkında değerlendirmeye geçmeden evvel silsilede yer alan fukahânın isimlerini ve vefat tarihlerini kronolojik olarak aktarmak uygun olacaktır:

H. Muhammed

H. Ali (öl. 40/661)

Abdullah b. Mesud

Ebu Abdurrahman b. Abdullah b. Habib⁵⁵

Ebu Abdurrahman b. el-Esved b. Zeyd (öl. 75/694)

Alkame b. Zeyd⁵⁶

İbrâhîm en-Nehaî

Hammad b. Süleyman (öl. 120/738)⁵⁷

Ebû Hanîfe (öl. 150/767)

الفضلاء فيه تصويبا وردا.

Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed Muhammed Sehâvî, *ed-Davû'l-lâmi' li ehli'l-Kami't-Tâsi'* (Beyrut: Dâru'l-mektebeti'l-hayât, ts.) 1/242; Davut İltaş, "Tahâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/385; M. Kâmil Yaşaroğlu, "Molla Gürânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/249.

⁵² Nergis, "Fukahânın Mezhep Değiştirmesi", 130.

⁵³ Ergin, *Taklid ve Telif Tartışmaları*, 41-44.

⁵⁴ Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Hukuku - Devleti Aliyye'nin Temeli* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020) 30, 249-253; a.mlf., *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Basım, 2010), 89-94; Halil Cin - Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi* (Konya: Sayram Yayınları, 2011), 88-89.

⁵⁵ H. Ali ile Ebu Abdurrahman b. Abdullah b. Habib, Çeker'in aktardığı Ebû Hanîfe silsilesi ile Nablûs'nin silsilesinde yer almamaktadır. Ayrıca icâzetnâmenin orijinal metninde Ebu Abdurrahman b. Abdullah b. Habib şeklinde yazmaktadır. Ancak birçok kaynaktan Ebu Abdurrahman Abdullah b. Habib diye bir *ibn* kelimesi eksik olarak nakledilmektedir. Bu kişinin vefatı hakkında hicri 73, 74, 80 yılları şeklinde farklı kayıtlar mevcuttur. Gedizli, *Mecmûa*, 445a; Muhammed b. Ahmed Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şuayb Arnavut Başkallığında bir Heyet (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1405/1985), 4/267-272; Huzeyfe Çeker, "Hanefî Mezhebinin Fıkıh Silsileleri (Ebû Hanîfe'den Hicri VI. Asrın Sonuna Kadar)", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 19 (2012), 164; Ahmet Eşer, "Abdülganî en-Nablûs'nin Şehid Ali Paşa'ya İcâzetnâmesi (Tahkik ve İnceleme)", *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 14 (Aralık 2021), 48; Demir, "Arapkırılı", 422; İmamoglu, "Babakaleli", 263.

⁵⁶ İcâzetnâmenin orijinal metninde Alkame b. Zeyd şeklinde yazmaktadır. Ayrıca Şerefeddin Şaban Efendi'nin icâzetnâmesi gibi diğer bazı metinlerde de aynı şekildedir. Ancak bazı kaynaklarda Zeyd yerine Kayş kelimesi yer almaktadır. Krş. Gedizli, *Mecmûa*, 445a; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, nşr. Mahmûd Abdülkadir el-Arnaûd (İstanbul: IRCICA, 2010), 2/342; Ahmet Özel, "Alkame b. Kays", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/467; Ayar, "Bir Osmanlı Müderrisinin İcâzetnâmesi", 52.

⁵⁷ Bazı icâzetnâmelerde ve biyografi kaynaklarında Hammad b. Ebî Süleyman şeklinde *ebî* ilavesiyle aktarılmaktadır. Ayrıca Atay, *ebî* kaydı bulunmayan metinlerin muhtemelen hatalı olduğunu belirtmektedir. Atay, "Ders Programları ve İcâzet-nâmeler", 197; M. Özgü Aras, "Hammâd b. Ebû Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/484-486.

Muhammed b. Hasan eş-Şeybani (öl. 189/805)

Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (öl. 204/820)

İbrahim b. İsmail (öl. 264/878)⁵⁸

Ebü'l-Kâsım Osman⁵⁹

Ebü'l-Abbâs Ahmed⁶⁰

Ebü İshak İbrahim el-Mervezî (öl. 340/951)⁶¹

İmam Ebü't-Tayyib (öl. 404/1014)⁶²

İmamü'l-Haremeyn'in Babası (öl. 438/1047)

İmamü'l-Haremeyen (öl. 478/1085)

İmam Gazzâlî

Muhakkık Râzî⁶³

[İbn] Mübarekşâh Buhârî⁶⁴

⁵⁸ Dört icâzetnâme metninde zikri geçen fakih, Ebu İbrahim İsmail şeklinde menkuldür. İlgili kişi, Şîrâzî'nin *Tabakât*'ında zikrettiği Ebu İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail b. Amr b. İshak el-Müzenî olmalıdır. Nitekim Müzenî'nin ismi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde icâzetnâme metnine uygun olarak aktarılmaktadır. Okuyucu, Müzenî'yi Şâfiî'nin Mısır ashabı içerisinde fakihliğiyle en fazla öne çıkan kişi olarak tanıtmaktadır. Müzenî, İmam Şâfiî'nin en tanınan öğrencilerinden birisidir. Şîrâzî, *Tabakât*, 97; Şükrü Özen, "Müzenî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/246-250; Okuyucu, *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, 74; Bilgili, *Ahmed Ziya Efendi*, 265; Özer, "Ebû Said Hâdimî", 185; Demir, "Arapkirli", 422; İmamoğlu, "Babakaleli", 263.

⁵⁹ Ebü'l-Kâsım Osman b. Said el-Ahvel el-Enmâtî el-Fakîh eş-Şâfiî. Şâfi fukahâsının büyüklerinden olup fıkı Müzenî ile Rebî b. Süleyman el-Merdâvî'den aldı. Ebü'l-Abbâs b. Süreyc, öğrencilerinden birisidir. Okuyucu onun hakkında şöyle demektedir "Şâfiî'nin görüşlerini öğrenebileceği yeni hocalara ihtiyaç duyan Enmâtî, bu amaçla Mısır'a gitti ve Müzenî ile Rebî' b. Süleyman'ın derslerine katıldı. Daha çok Müzenî'den istifade etmiş olan Enmâtî, kendisinden on yıl boyunca fıkıh öğrendi. Enmâtî'yi fıkıh tarihinde ve hususen Şâfiî mezhebinde önemli kılan özelliği, Bağdat'taki faaliyetleriyle burada Şâfiî'nin fikhına tekrar ilgi uyandırmış olmasıdır. Şâfiî fikhını Müzenî ve Rebî'den tahsil ederek Bağdat'a getiren ve burada insanların Şâfiî'nin eserlerine tekrar ilgi göstermelerini sağlayan Enmâtî'dir." İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Dârü Sâdir, ts.), 3/241; Okuyucu, *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, 248, 327.

⁶⁰ Şâfiî fakih İbn Süreyc. Tam adı, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî şeklindedir. Şükrü Özen hakkında şöyle söylemektedir: *Şâfiî'nin önde gelen talebelerinden Müzenî ve Rebî' b. Süleyman el-Murâdî'nin öğrencisi olan Ebü'l-Kâsım Osman b. Saîd b. Beşşâr el-Enmâtî'den fıkıh okudu. Şîrâzî, Tabakât*, 108-109; Özen, "İbn Süreyc", 20/363.

⁶¹ Arapkirli ile Babakaleli'nin icâzetnâmelerinde bu kişi, *Ebü İshâk* kısmı belirtilmeden İbrahim el-Mervezî olarak kayıtlıdır. Şîrâzî, onu Gedizli'nin icâzetnâmesine uygun olarak Ebü İshâk İbrâhîm b. Ahmed b. İshâk el-Mervezî şeklinde tanıtmaktadır. Özen ile Boynukalın, buradaki silsileye uygun olarak onun, İbn Süreyc'in öğrencisi olduğunu söylemektedir. Mervezî, bir Şâfiî fakihidir. Şîrâzî, *Tabakât*, 112; Özen, "İbn Süreyc", 20/363; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri*, 81; Demir, "Arapkirli", 422; İmamoğlu, "Babakaleli", 263.

⁶² Arapkirli ile Babakaleli'nin icâzetnâmelerinde bu kişi, Muhammed b. Süleyman Sa'lukî/Ebü't-Tayyib b. Muhammed Süleyman es-Sa'lukî olarak kayıtlıdır. Tam ismi şöyledir: Ebü't-Tayyib Sehl b. Muhammed b. Süleyman el-Aclî el-Hanefî es-Sa'lukî. Üstaz Ebü Sehl'in oğlu olup babasından eğitim alarak fakihlik mertebesine ulaşmıştır. Nisabur müftülüğü yapmıştır. Gedizli'nin silsilesinde yer alan kişilere uygun olarak İmamü'l-Haremeyn'in Babasının, kendisinden fıkıh eğitimi aldığı aktarılmaktadır. Şâfiî mezhebi içerisindeki üstünlüğünden ötürü hakkında şöyle denilmiştir: *İmam Şâfiî onu görmüş olsaydı gözleri parlardı*. Hicri 404 yılı içerisindeki Recep ayında Nisabur'da vefat etmiştir. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3/47; Taceddin es-Sübkî, *Tabakatü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, nşr. Mahmut Muhammed et-Tanâhî-Abdulfettah Muhammed el-Hulv (Kâhire: Darü Hicr, 1413), 4/393-393; Demir, "Arapkirli", 422; İmamoğlu, "Babakaleli", 263.

⁶³ Şâfiî mezhebine mensuptur. Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/90.

⁶⁴ Hanefî mezhebine müntesiptir. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri*, 273.

Şerîf Cürçânî⁶⁵

Muhyiddin el-Gûşekenârî⁶⁶

Muhakkık Devvânî⁶⁷

Mirzâcân Şîrâzî⁶⁸

Ahmed el-Mencel⁶⁹

Abdullah el-Cezerî⁷⁰

Molla Ali Gûrânî⁷¹

Muhammed Tefsiri es-Sivâsî (öl. 1111/1699)⁷²

Ahmed b. el-Kazâbâdî⁷³

Ahmed Efendi b. Hasan Ürgübî⁷⁴

Abdurrahim b. İsmail b. Âkîf el-Amâsî

Mehmed b. Ahmed b. Mustafa Gedûsî

Bu silsilenin çoğunluğu Hanefî mezhebine mensuptur. Ancak şu isimlerin Şâfiî olduğu belirtilmektedir:

Muhammed b. İdris eş-Şâfiî

İbrahim b. İsmail

Ebü'l-Kâsım Osman

⁶⁵ Hanefî mezhebine müntesip olup hocaları arasında [İbn] Mübarekşâh bulunur. Kefevî'nin aktardığına göre Cürçânî, Kutbüddin Râzî'nin ilim meclisinde bir ara bulunmuş ancak Râzî, onu [İbn] Mübarekşâh'a göndermiş ve [İbn] Mübarekşâh'ın öğrencisi olmuştur. Bir başka yerinde Cürçânî'nin Bâbertî'nin de öğrencisi olduğu ve ondan eğitim alarak fakih olduğu zikredilmektedir. Mahmûd b. Süleyman Kefevî, *Ketâbü'l-â'lâmî'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, nşr. Saffet Köse vd. (İstanbul: Mektebetü'l-irşâd, 1438/2017), 4/13, 74; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri*, 298.

⁶⁶ Muhakkık Devvânî'nin hocası olmakla beraber Eş'arî kelamcısıdır. Eş'arî kelâmcılarının genellikle Şâfiî oldukları dikkate alındığında Şâfiî olma ihtimali kuvvetlenmektedir. Harun Anay, "Devvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/257.

⁶⁷ Şâfiî fukahâsının büyüklerindendir. Kefevî, *Ketâib*, 4/327.

⁶⁸ Habibullah b. Abdullah el-Alevî ed-Dihlevî. Hindli bir Hanefî fakihidir. Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 2/475; Kâtib Çelebi, *Sülemü'l-vüsûl*, 5/348; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim* (Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-Melâyîn, 2002), 2/167.

⁶⁹ Ahmed el-Mencel'in, buradaki silsileye uygun olarak Mîrzâcân'ın öğrencisi olduğu belirtilmektedir. *Hulâsatü'l-eser*'de hareketi hakkında bir açıklama bulunmamakla beraber metindekinden farklı olarak *Mencel* kelimesi, *lam* harfinden sonra bir ya harfinin ilavesiyle *Mencelî* şeklinde nakledilmektedir. Kevserî ise bu kelimeyi *Mücelî* olarak aktarmaktadır. Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 2/411, 475; Kevserî, *et-Tahrirü'l-vecîz*, 32.

⁷⁰ Buradaki silsileye uygun olarak Abdullah el-Cezerî'nin, Ali el-Gürânî'nin hocası olduğu zikredilmektedir. Arpa, *Tibyân Tefsiri*, 22.

⁷¹ Kevserî'nin hoca silsilesinin yer aldığı eserde *Molla* kelimesine yer verilmeden Ali el-Gürânî olarak geçmektedir. Muhammed et-Tefsiri'nin hocasıdır. *Hulâsatü'l-eser*'de Şâfiî olduğu aktarılmaktadır. Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/203; Kevserî, *et-Tahrirü'l-vecîz*, 36.

⁷² Ayntâbî Mehmed Efendi olarak da bilinir. Hanefî mezhebine mensuptur. Hüseyin, *Silkü'd-dürer*, 419.

⁷³ Ebû'n-Nâfi Ahmed b. Muhammed b. İshak er-Rûmî el-Kazâbâdî. Ayntâbî Mehmed Efendi'nin öğrencisi olup Hanefîdir. Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/242; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri*, 430.

⁷⁴ Âkîfzâde el-Amâsî, onun 80 yaşına ulaştığını ancak vefat ettiğinde yaşının, seksenden eksik ya da fazla olabileceğini zikretmektedir. Seksen yaşını dikkate aldığımızda Ürgübî'nin doğum tarihi, 1719'dur ki bu tarih, fıkıh hocası Kâzâbâdî'nin vefat tarihinden 31 yıl öncesine, hadis hocası Ebû Saîd Muhammed Hâdimî'nin vefat tarihinden ise 43 yıl öncesine tekabül etmektedir. Ürgübî'nin hocası Kâzâbâdî ile Ebû Saîd Muhammed Hâdimî'nin Hanefî olmasından ve Âkîfzâdenin haber verdiğine göre Ürgübî'nin *Dürer*, *Tavzih* ve *Telviḥ* okutmasından hareketle Ürgübî'nin Hanefî olduğu söylenebilir. Ürgübî hakkında detaylı bilgi için bkz. Âkîfzâde, *el-Mecmu'*, 3b-9a.

Ebü'l-Abbâs Ahmed
 Ebû İshak İbrahim el-Mervezî
 İmam Ebü't-Tayyib
 İmamü'l-Haremeyn'in Babası
 İmamü'l-Haremeyn
 İmam Gazzâlî
 Muhakkık Râzî
 Muhakkık Devvânî
 Molla Ali Gürânî

Öte yandan Devvânî'nin hocası olan Muhyiddin el-Gûşekenârî hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamakla beraber onun Eş'arî kelamcısı olduğu ve Eş'arî kelâmcılarının genellikle Şâfiî oldukları dikkate alındığında Şâfiî olma ihtimali kuvvetlenmektedir.⁷⁵ Ayrıca, Gedizli'nin icâzetnâmesinde [ibn] Mübarekşâh Buhârî ile Muhakkık Râzî arasında birçok ismin atlanmış olduğu görülmektedir. Zira bu iki âlimin vefat tarihleri arasında 178 yıllık bir zaman farkı bulunmakta olup bazı icâzet silsilelerinde aralarında kimi âlimlerin mevcut olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Arapkirli'ye ait silsilede şu şekilde bir sıralama yer almaktadır: Mübarekşâh→Kutbüddin er-Râzî→Allâme Şîrâzî→Nasîruddîn et-Tûsî→Ömer el-Kâtibî el-Kazvînî→Fahreddin er-Râzî. Babakaleli'nin silsilesinde ise ilgili silsile şu ifadelerle aktarılmıştır: Mübarekşâh→Kutbüddin er-Râzî→Kutbüddin-i Şîrâzî→Nasîruddîn et-Tûsî→Kâtib el-Kazvînî→Fahreddin er-Râzî. Elmalılı'nın icâzetnâmesinde ise bu iki silsileden farklı olarak yalnızca Nasîruddîn et-Tûsî ismine yer verilmemiştir. Görüldüğü üzere Gedizli'nin icâzetnâmesinde atlandığı anlaşıp Şâfiî olduğu ifade edilen isimler ise şöyledir: Ali b. Ömer Kâtibî,⁷⁶ Kutbüddin-i Şîrâzî⁷⁷ Kutbüddin Râzî.⁷⁸

Hanefî icâzetnâmelerde Şâfiî fakihlerinin yer alması, tabii döneminde çıkan ehl-i rey ile ehl-i hadis ayrımı ile sistematik bakımdan uyuşmamaktadır. Bu bilgi ile geride temas edilen tarihsel süreçte fukahânın sıkı mezhep takibi, ilm-i hilâf eserleri üzerinden kendi mezhep savunusu gibi birtakım gerçekler, icâzetnâmede İmam Şâfiî ile başlayan Şâfiî fakihlerinin Hanefî silsilelerde yer alma hususu ile doğrudan ilişkili değilse de konunun, bir problem barındırdığını göstermesi bakımından faydalı görülmelidir. Hanefî silsilelerde Şâfiî fukahâsının yer verildiği icâzetnâmenin sadece Gedizli'ninki ile sınırlı olmaması, bu birlikteliğin kabul edilebilirliğini kuvvetlendirmektedir. Nitekim Ebû Saîd Muhammed Hâdimî,⁷⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır,⁸⁰ Arapkirli Hüseyin Avni,⁸¹ Konyalı Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi,⁸² Hasan Kudsi Efendi,⁸³ Galata Kadısı Babakaleli Ahmed Abdülaziz

⁷⁵ Anay, "Devvânî", 9/257.

⁷⁶ Tam adı şöyledir: Ebü'l-Hasen Necmüddîn Debîrân Âlî el-Kâtibî, fıkhıta Şâfiî çizgisine yakındır. Yusuf Şevki Yavuz, "Ali b. Ömer Kâtibî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/41-42.

⁷⁷ Tam adı şöyledir: Kutbüddin Mahmûd b. Mes'ûd el-Fârisî eş-Şîrâzî eş-Şâfiî. Azmi Şerbetçi, "Kutbüddin-i Şîrâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/487-489.

⁷⁸ Tam adı şöyledir: Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed er-Râzî et-Tahtânî. Şâfiî mezhebindedir. Hüseyin Sarıoğlu, "Kutbüddin Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/485-487.

⁷⁹ Özer, "Ebû Said Hâdimî", 184-185.

⁸⁰ Atik, "Elmalılı", 246-248.

⁸¹ Demir, "Arapkirli", 422.

⁸² Bilgili, *Ahmed Ziya Efendi*, 264-265.

⁸³ Bilgili, *Hasan Kudsi Efendi*, 221.

Efendi,⁸⁴ Mehmed Rifat Efendi (8 Nisan 1328/21 Nisan 1912),⁸⁵ Siirtli Nasrullah b. Ömer (d. 1294/1877),⁸⁶ Hafız Eyyub (d. 1301/1883),⁸⁷ Şerefeddin Şaban Efendi,⁸⁸ Ahmet Yılmaz,⁸⁹ Burhan Hedbi,⁹⁰ Mellekendî (öl. 2005)⁹¹ ve Mustafa Asım Efendi (öl. 1318/1900)⁹² gibi birçok alimin icâzetnâmesinde de durum böyledir. Ayrıca geride zikredildiği üzere herhangi bir mezhebe tabi olmadığı aktarılan birçok fakihın ilim tarihinde yaşamış olması ve kimi fakihlerin mezhep değişikliğine gitmiş olması, bazı Hanefî fakihlerin Şâfiî fakihlerden hadis icâzeti almış olması,⁹³ Memlûk döneminde zor durumlarda diğer mezheplerden görüş alma uygulaması ve Osmanlı döneminde ihtiyaç zamanlarında diğer mezheplerden kadî nâibi ataması gibi uygulamalar, bu icâzetnâmede görülen Hanefî-Şâfiî fakihlerinin aynı silsile yer alması ile birlikte değerlendirildiğinde Gedizli'nin icâzetnâme silsilesindeki birtakım fukahâ hakkındaki mezhep ötesi yansımayı daha anlaşılır kılmaktadır.

Bu minvalde Kefevî'nin (öl. 990/1582) *Ketâib*'inden hareketle Çeker'in kaleme aldığı Hanefî fıkıh silsilelerine yönelik bir çalışmayla icâzetnâmeleri karşılaştırma yapmak doğru olacaktır. Çeker'in söz konusu çalışmasından anlaşıldığına göre zikri geçen icâzetnâmelerde yer alan Şâfiî Fukahâsı, Kefevî'nin *Ketâib*'indeki Hanefî silsilelerde mevcut değildir. Çeker, bu çalışmasında İmam Muhammed'den beş silsilenin devam ettiğini söylemektedir. Buradaki silsilelerde İmam Muhammed'den (öl. 189/805) Hanefî fıkıh birikimini aktaran öncü öğrencileri olarak şu beş isim zikredilmektedir: Ebû Süleyman el-Cüzcânî (öl. 211/826-827), Ebû Hafs el-Kebîr (150-216/767-831),⁹⁴ İsa b. Ebân (öl. 221/836), Muhammed b. Semâ'a (öl. 233/847), Mûsa b. Nasr er-Râzî (öl. 263/876-877).⁹⁵

Görüldüğü üzere Gedizli'nin icâzetnâmesi başta olmak üzere geride zikredilen icâzetnâmelerde Hanefîlikten Şâfilîğe geçişin öncüsü olan İmam Şâfiî, Kefevî'nin eserinde İmam Muhammed'den icâzet alan öncü kişiler olarak belirtilmemektedir. Ancak Çeker, İmam Muhammed'in öğrencilerinin isimlerini aktarırken bu beş isim dışında Şâfiî'ye yer vererek diğer bazı öğrencilerinin de şunlar olduğunu ifade etmektedir: Mu'allâ b. Mansûr er-Râzî (öl. 211/826), Şeddâd b. Hakîm el-Belhî (öl. 220/835), Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm (öl. 224/839), Hişâm b. 'Ubeydullâh er-Râzî, Ebû Bekir İbrâhîm b. Rüstem el-Mervezî (öl. 211/826), Dâvûd b. Reşîd el-Hârezmî (öl. 230/845),⁹⁶ Yahyâ b. Ma'în (öl. 233/847),

⁸⁴ İmamoglu, "Babakaleli", 258.

⁸⁵ Nevzat Sağlam, "Safranbolulu Bir Alim Mehmed Rifat Efendi; Hayatı ve İcazetnamesi", *Dünden Bugüne Safranbolu'da Dini Hayat* ed. Hür Mahmut Yücer (Karabük: Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2016), 192.

⁸⁶ Atay, "Ders Programları ve İcazet-nâmeler", 201.

⁸⁷ Atay, "Ders Programları ve İcazet-nâmeler", 203.

⁸⁸ Ayar, "Bir Osmanlı Müderrisinin İcazetnâmesi", 52-23.

⁸⁹ Ali Yılmaz, "Emekli Vaiz Ahmet Yılmaz ve Bir İcazet Örneği", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2005), 122.

⁹⁰ İnan, "Medrese Epistemolojisindeki Dönüşümün İcazetlere Yansıması" 54.

⁹¹ Argun-Yuca, "Şeyh İhsan-ı Mellekendî'nin Hayatı ve İcazetnâmesi", 165.

⁹² Nevzat Sağlam, "Safranbolulu Bir Müftü Mustafa Âsım Efendi; Hayatı ve İcazetnâmesi", *Dünden Bugüne Safranbolu'da Dini Hayat* ed. Hür Mahmut Yücer (Karabük: Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2016), 160-163.

⁹³ Bu icâzetnâmede Hanefî fakih Emînüddin Muhammed'in Şâfiî fakihî Zekerîyyâ el-Ensârî'den hadis icâzeti aldığı zikredilmektedir. Gedizli, *Mecmûa*, 444b.

⁹⁴ Hoyladı, vefat tarihini 217/832 olarak aktarmaktadır. Adnan Hoyladı, *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 239.

⁹⁵ Çeker, "Fıkıh Silsileleri", 201.

⁹⁶ Hoyladı vefat tarihini 239/854 olarak nakletmektedir. Hoyladı, *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, 243.

Muhammed b. Mukâtil (öl. 242/856-857), Ebu'l-Hüseyn Eyyûb b. el-Hasen en-Nîsâbü'rî (öl. 251/865).⁹⁷

Anlaşıldığı üzere icâzetnâmelerde yer verilen Şâfiî fukahâsının başlangıç noktası, İmam Şâfiî'dir. Onun bu silsilelere girmesi, İmam Muhammed'den icazet türü bir yetki alması şeklinde olmalıdır. Aralarda birkaç atlama bulunmakla beraber İbn Mübarekşâh'a kadar yaklaşık altı asır boyu Şâfiî fakihlerinin yer aldığı Hanefî icâzetnâmeleri, İbn Mübarekşâh'dan itibaren Gedizli'ye kadar bir-iki istisna dışında tekrar Hanefî fakihleri ile devam etmiştir.

Bu doğrultuda İmam Şâfiî ile ilgili bazı hususlara temas etmek gerekir. Şâfiî, Mutarrif b. Mâzin ve Hişâm b. Yûsuf el-Kâdî gibi âlimlerden ilim öğrenirken dönemin politik atmosferi nedeniyle bir isyan girişimiyle suçlanmış ve Halife Hârûnürreşîd'in huzuruna çıkarılmak üzere Rakka'ya götürülmüştü. Yanındakiler idam edilirken, zor da olsa kurtulmuştu. Bu olay, 184/800 tarihinde Şâfiî, 34 yaşındayken cereyan etti. Neticesinde Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ile tanıştı. Rakka ya da Bağdat'ta göz hapsindeyken Şeybânî'nin derslerine katıldı. Daha sonra Halife'nin ona karşı olumsuz düşüncesi değişince ödüllendirilerek Mekke'ye döndü.⁹⁸ Şâfiî'nin, Şeybânî'nin derslerine bir yıl boyunca katıldığı, onun eserlerini yazdığı ve meclisinde kaydettiği notların bir deve yükü kitap kadar olduğu bilgisi de aktarılmaktadır.⁹⁹ Ayrıca Şeybânî'nin Şâfiî hakkında şöyle dediği nakledilmektedir: *Ashab-ı hadis bir gün konuşacaksa, bunu Şâfiî'nin diliyle yapacaktır. Şeybânî'den rey birikimini alan Şâfiî, ehl-i rey ile ehl-i hadisi cem eden fakih olarak olarak tanımlanır. Hatta Şâfiî'nin usul ve fûrûda Şeybânî'nin eseri olduğu ifade edilmiştir. Bu etkiyi anlamak için eserleri karşılaştırmak yeterlidir.*¹⁰⁰ Bu bilgiler, Şâfiî'nin icâzetnâmelerde yer almasının doğruluğunu teyit etmektedir.¹⁰¹ Muhammed ile Şâfiî arasında hoca-öğrenci ilişkisi yaşanmasına rağmen ayrı ekollerin öncüleri olmalarına benzer bir şekilde, Muhammed'in Mâlik'e öğrencilik yapmış olması, Ebû Hanîfe'nin Caferiliğin kurucusu kabul edilen Cafer es-Sadık'tan hadis rivayet etmiş olması ve Vâsıl b. Ata'nın Hasan Basrî'ye öğrencilik yapmış olması durumları hatıra gelmektedir.

Ayrıca İmam Muhammed'den Hanefî fıkıh birikimini aktaran beş öncü öğrenci arasında yer alan İsa b. Ebân, İmam Şâfiî ile bazı münazaralar yapmıştır. Hatta İsa b. Eban, İmam Şâfiî'nin kavli kadimine cevap olarak birçok kitap yazmıştır.¹⁰² İlerleyen süreçte Gedizli'nin

⁹⁷ Çeker, "Fıkıh Silsileleri", 166. Hoyladı'nın *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci* isimli çalışmasına bakıldığında İmam Muhammed'in öğrencileri olarak bu isimlerden farklı olarak Ali b. Mi'bed er-Rakkî (öl. 218/833), Yahyâ b. Sâlih el-Vahâzî el-Humusî (öl. 222/836-837), Ebû Abdullah Ahmed b. Hâc el-Âmirî en-Nîsâbü'rî (öl. 237/851-852), Hasan b. Hammâd el-Hadramî (öl. 241/855), Yahyâ b. Eksem el-Mervezî'nin (öl. 242/857), İsmail b. Saîd eş-Şâlencî (öl. 246/861), İsmail b. Tevbe el-Kazvîni (öl. 247/861-862), Süleyman b. Şuayb el-Keysânî (öl. 278/891), Ali b. Sâlih el-Cürcânî (öl.?), Ahmed el-Kârî (öl.?), Amr b. Saîd b. Zâzân (öl.?), Abdurrahman b. Alkame el-Mervezî (öl.?), İsmail b. Sâlim'e (öl.?), Süre b. Hasan el-Elvezzânî (el-Âlevuzânî öl.?), Zeyd b. Nuaym (öl.?) ve Süfyân b. Suhbân el-Basrî (öl.?) şeklinde on altı kişi daha nakledilmektedir. Hoyladı, *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, 238-248.

⁹⁸ Bilal Aybakan, "Şâfiî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/223; Hoyladı, *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, 155.

⁹⁹ Ayrıca bk. Kefevî, *Ketâib*, 1/399.

¹⁰⁰ Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları: Şeybani Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022), 158, 160, 172.

¹⁰¹ Öte yandan Şâfiî, hocası Şeybânî'nin *el-Hücc'e 'alâ ehlî'l-Medîne* isimli eserindeki fikirlerini kabul etmediğini yansıtan *er-Red 'alâ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî* isimli bir risale kaleme almıştır. Aybakan, "Şâfiî", 230.

¹⁰² Hoyladı, *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, 242, 294.

icâzetnâmesinde yer alan meşhur Şâfiî fakih İbn Süreyc, İsa b. Ebân'a cevap olarak *er-Red alâ İsa b. Ebân* isimli bir çalışma kaleme almıştır.¹⁰³ Bu bilgilere bakarak Şâfilik ile Hanefiliğin kalın çizgilerle ayrı birer mezhep olduğu hatıra gelmekte ve Şâfiî, her ne kadar İmam Muhammed'in öğrencisi olarak anılsa dahi Hanefî mezhebinin sistemine genel mahiyette aykırı bir ekolün öncüsü niteliğinde bir sistem geliştiren müçtehid olarak tarihteki yerini almıştır.

Gedizli'nin icâzetnâmesinde İmam Şâfiî ile başlayan Şâfiî fukahâsı, İbn Mübarekşâh'a kadar devam etmiştir. İbn Mübarekşâh, Kutbüddin Râzî'nin en meşhur öğrencisi olup hocası onu eğitim için Sadrüşşerîa'ya göndermiştir. Şöyle ki; Râzî, Herat'taki Sadrüşşerîa ile ilmi bir münazaraya girmeyi düşünür. Öncesinde onun bilgi düzeyini değerlendirmek amacıyla genç öğrencisi İbn Mübarekşâh'ı Herat'a yollamıştır. İbn Mübarekşâh, Sadrüşşerîa'nın derslerine katıldığında, onun alışılmışın dışında bir yöntemle, İbn Sînâ'nın (öl. 428/1037) *el-İşârât ve't-tenbîhât*'ını şerhlere başvurmadan anlattığını fark etmiş ve hocası Kutbüddin er-Râzî'ye gönderdiği mektupta, Sadrüşşerîa'nın son derece etkileyici ve güçlü bir bilim insanı olduğunu, onunla tartışma neticesinde Râzî'nin başarısız olabileceğini belirtmiştir. Bu uyarı üzerine Râzî de münazaradan vazgeçmiştir.¹⁰⁴

Kaynaklarda belirtildiği üzere Kutbüddin Râzî, Şâfiî mezhebine mensup iken¹⁰⁵ İbn Mübarekşâh, Hanefî mezhebine müntesiptir.¹⁰⁶ İcâzetnâmede Şâfiî fukahâsının bitişini başlatan İbn Mübarekşâh'ın, Sadrüşşerîa'ya öğrenci olması ile silsileyi Hanefî çizgimize tekrar döndürdüğü şeklinde bir tespit yapılabilir. Şöyle ki; Hanefî mezhebine bağlanmadan önce Şâfiî olup olmadığı yönünde bir bilgi ile karşılaşılmamakla beraber hocası Kutbüddin Râzî ile aralarında oldukça sıkı ilişki içerisinde olduğunu bildiğimiz İbn Mübarekşâh'ın, Sadrüşşerîa ile tanışmadan evvel Şâfiî olduğunu kabul ettiğimizde zikri geçen yolculuk neticesinde Sadrüşşerîa'ya öğrenci olup Hanefiliği tercih etmiş olabileceği¹⁰⁷ şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür.

Ayrıca önceki sayfalarda ifade edildiği üzere, herhangi bir mezhebe bağlı olmaksızın ilmi faaliyetlerini sürdüren birçok fakihin tarih boyunca varlık göstermesi, bazı fakihlerin zaman içerisinde mezhep değiştirmeleri, kimi Hanefî âlimlerin Şâfiî hadisçilerden icâzet almış olmaları, Memlûk döneminde zaruret hâlinde diğer mezheplerin görüşlerine müracaat edilmesi uygulaması, Osmanlı döneminde ihtiyaç zamanlarında diğer mezheplerden kadı nâibi ataması gibi uygulama ve bu icâzetnâmede Hanefî ve Şâfiî fakihlerinin aynı isnad zincirinde yer alması birlikte değerlendirildiğinde, Gedizli'nin icâzet silsilesindeki durumun mezhep sınırlarını aşan bir yaklaşımı yansıtmaya elverişli hâle gelmektedir.

Diğer taraftan tüm Hanefî icâzetnâmeler, Gedizli'nin icâzetnâmesi gibi değildir. Kalkandelenli Seyyid Recep Rüşdi Efendi'nin Zağra-i Atikli Hafız Ahmet oğlu İsmail Hakkı'ya

¹⁰³ Hoyladı, *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, 294.

¹⁰⁴ H. Bekir Karlığa, "Muhammed b. Mübarekşâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30/556.

¹⁰⁵ Hüseyin Sarioğlu, "Kutbüddin Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/485-487.

¹⁰⁶ Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri*, 273.

¹⁰⁷ Benzer bir mezhep değiştirme hadisesi, Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed el-Ferrâ' (öl. 458/1066) hakkında da aktarılmaktadır. Anlatıldığına göre Hanefî olan Ferrâ, İbn Müfriha'dan Hirakî'nin *el-Muhtasar*'ından bazı yerleri okuduktan sonra hocasının yönlendirmesiyle Hanbelî fakih İbn Hâmid'den fıkıh dersi alarak Hanbelî mezhebine intisab etmiştir. Nergis, "Fukahânın Mezhep Değiştirmesi", 141.

verdiği icâzetnâmede fıkıh silsilesi şöyledir: Zağra-i Atıklı Hafız Ahmet oğlu İsmail Hakkı→Kalkandelenli Seyyid Recep Rüşdi Efendi→Çarşambalı Ali oğlu Mustafa Efendi→Çarşambalı Said Efendi→Antepli Muhammed Münib Efendi→Konyalı İsmail→Konyalı Abdülkerim Amidi→Ezherli Muhammed Yemani→Şeyh Abdülhay ve Şeyh Abdurrahim→Şeyh Abdurrahim Efendi→Sevri→Ömer bin Nüceym (Sâhibü'n-Nehr [ü'l-fâik])→Şeyh Abdülhay→Ali el Makdisi→Şeyh Ali Makdisi ve Ömer bin Nüceym→Şelebî¹⁰⁸ diye meşhur Allame Şihabuddin Ahmed bin Yunus→Allame Abdulber bin Şihne¹⁰⁹→Muhakkik Kemal İbni Hümmam→¹¹⁰Şeyh Siracüddin Ömer bin Ali Kinani→Şeyh Alaüddin Siramî→*Hidâye*'nin Şarihi Seyyid Celâleddin→*et-Tahkik ve'l-Keşf* müellifi Şeyh Alaüddin Abdulaziz el-Buhârî→*Kâfi ve Kenz* müellifi Hafızuddin Kebir→Allame Şemsü'l-eimme el-Kerderî'den→*Hidâye* müellifi Burhaneddin→Şemsüleimme Serahsi→¹¹¹Şemsüleimme el-Halvânî¹¹²→Kadı Ebu Ali en-Neseî→Şeyh İmam Ebubekir bin Fadl el-Buhârî→İmam Abdullah Sübezmunî→Emir Abdullah bin Ebi Hafs el-Buhârî→babasından→¹¹³İmam Muhammed bin Hasen eş-Şeybanî→İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ve İmam-ı Ebu Yusuf. Ebû Hanîfe→Hammad bin Süleyman→İbrâhîm En-Nehaî→¹¹⁴Alkame→Abdullah bin Mesud→Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)→Cebraîl (Aleyhisselam)→Allah (c.c.)¹¹⁵

Benzer silsileler, meşhur fakih Abdülganî en-Nablusî'nin (öl. 1143/1731) Osmanlı devlet adamlarından Şehid Ali Paşa'ya (öl. 1128/1716) verdiği icâzetnâme ve Zahidü'l-Kevserî'nin (1879-1952) icâzetnâmesi başta olmak üzere, Erzincanlı Üveys Vefa Efendi'nin (öl. 16 Ocak 1946) İstanbullu Seyit Muhammed Atıf Efendi'den aldığı icâzetnâme gibi diğer birçok icâzetnâmelerde kayıtlıdır.¹¹⁶ Son olarak Gazneliler Devleti'nde başkadı olarak görev yapmış Hanefî fakihî Nâsîhî'nin (öl. 447/1055-1056) silsilesinde de Şâfiî bir fakih yer almamaktadır. Kefevî'nin aktarımına göre Nâsîhî'nin fıkıh silsilesi şöyledir: Nâsîhî→Kâdî Ebû'l-Heysen (öl.

¹⁰⁸ İcâzetnamenin transkripsiyonlu metninde bu kelime *Şibî* şeklinde hatalı olarak zikredilmektedir. Enver Beşinci Koleksiyonu, *Eğitim Tarihimizden İcâzetname ve Şehadetnameler Sergisi* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, ts.) 24. <https://www.icazettendiplomaya.com/sergi-katalog.pdf> (26.03.2025).

¹⁰⁹ İcâzetnamenin transkripsiyonlu metninde bu kelime *Şahne* şeklinde hatalı olarak zikredilmektedir. Enver Beşinci Koleksiyonu, *İcâzetname ve Şehadetnameler Sergisi*, 24.

¹¹⁰ İcâzetnamenin transkripsiyonlu metninde burada Vav harfinin çevirisi olan ve bağlacı yer almaktadır. Ancak yanındaki orijinal metne bakıldığında Vav değil de 'An harfi ceri kayıtlıdır. Biz onu ana metinde ok işareti ile yansıttık. Enver Beşinci Koleksiyonu, *İcâzetname ve Şehadetnameler Sergisi*, 24.

¹¹¹ İcâzetnamenin transkripsiyonlu metninde burada Vav harfinin çevirisi olan ve bağlacı yer almaktadır. Ancak yanındaki orijinal metne bakıldığında Vav değil de 'An harfi ceri kayıtlıdır. Biz onu ana metinde ok işareti ile yansıttık. Enver Beşinci Koleksiyonu, *İcâzetname ve Şehadetnameler Sergisi*, 25.

¹¹² İcâzetnamenin orijinal metninde hareke olmamasına rağmen transkripsiyon metninde Halavanî şeklinde kayıtlıdır. Ancak *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde metne aktardığımız Halvânî şeklindedir. Kamil Şahin, "Halvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/383.

¹¹³ İcâzetnamenin transkripsiyonlu metninde burada Vav harfinin çevirisi olan ve bağlacı yer almaktadır. Ancak yanındaki orijinal metne bakıldığında Vav değil de 'An harfi ceri kayıtlıdır. Biz onu ana metinde ok işareti ile yansıttık. Nitekim Kefevî, Ebu Hafs el-Kebîr el-Buhârî'nin, İmam Muhammed'den ilim aldığını ifade etmektedir. Kefevî, *Ketâib*, 1/399; Enver Beşinci Koleksiyonu, *İcâzetname ve Şehadetnameler Sergisi*, 25.

¹¹⁴ İcâzetnamenin transkripsiyonlu metninde burada Vav harfinin çevirisi olan ve bağlacı yer almaktadır. Ancak yanındaki orijinal metne bakıldığında Vav değil de 'An harfi ceri kayıtlıdır. Biz onu ana metinde ok işareti ile yansıttık. Enver Beşinci Koleksiyonu, *İcâzetname ve Şehadetnameler Sergisi*, 25.

¹¹⁵ Enver Beşinci Koleksiyonu, *İcâzetname ve Şehadetnameler Sergisi*, 22-25

¹¹⁶ Atay, "Ders Programları ve İcâzet-nâmeler", 197-199, 201-202, 226-232; Eşer, "Abdülganî en-Nablusî'nin Şehid Ali Paşa'ya İcâzetnâmesi", 47-48.

390/999-1000 civarı)→Kadilharemeyn Ebû'l-Hasan (öl. 351/962)→Ebû Tâhir Debbâs (öl. 340/951-952 civarı)→Kadî Ebû Hazm (öl. 292/904-905)→Kadî Îsâ b. Ebân→İmam Muhammed→Ebû Hanîfe.¹¹⁷

Sonuç

İcâzetnâmeler, İslâmî ilimler'in geleneksel aktarımının yapıldığını gösteren belgeleri yansıtmakta olup Osmanlı sonrası eğitim politikaları neticesinde unutulmaya başlamıştır. Son örneklerinden biri, 18. Yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyıl başlarında hayat süren Haneffî fakih Gedizli Mehmed Efendi'ye ait icâzetnâmedir. Bugün sadece tek nüshası tespit edilebilen söz konusu belge, fıkıh ve hadis alanı açısından kayda değerdir. Nitekim icâzetnâmede Hz. Peygamber'e ulaşan fukahâ silsilesi ile İmam Buhârî'ye uzanan *Kütüb-i Sitte* rivayet zinciri yer almaktadır.

İcâzetnâme'yi Âkîfzâde el-Amâsî, öğrencisi Gedizli'ye vermiştir. Ayrıca özel bir eserle sınırlı olmayan genel bir icâzetnâme niteliği taşımaktadır. İcâzetnâmenin başında *Neml Sûresi*'nin otuzuncu âyeti kaydedilmekte; ardından ilmin, âlimlerin ve fakihlerin değeri vurgulanmaktadır.

Âkîfzâde el-Amâsî, icâzetnâme metninin girişinde, talebesi Gedizli Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı bazı önemli fıkıh eserlerini zikrederek onun ilmî yetkinliğine vurgu yapmaktadır. Bu durum, icâzetnâmenin ya Gedizli'nin eğitiminden uzun bir süre sonra verildiğini ya da icâzetnâme verildikten sonra eser isimlerinin eklenmiş olduğunu hatıra getirmektedir.

Gedizli Mehmed Efendi'nin icâzetnâmesinde birçok âlimin isimlerinin tam olarak belirtilmemesinden ya da benzer isimlerle karıştırma ihtimalinden ötürü ilgili şahısların tespiti güçleşmektedir. Örneğin, fıkıh silsilesinde geçen Ebû'l-Abbâs Ahmed isminin, aynı dönemde yaşamış iki Şâfiî fakih Ahmed b. Süreyc ile Ahmed İbnü'l-Kâs olması muhtemeldir. Ancak ondan önce zikredilen Ebû'l-Kâsım Osman isminin varlığı, burada kastedilen kişinin Ahmed b. Süreyc olduğu yönünde bir ipucudur. Çünkü Ebû'l-Kâsım Osman b. Saîd el-Enmâtî'den fıkıh tahsil eden meşhur Şâfiî fakih, İbn Süreyc'tir.

Öte yandan Gedizli'nin icâzetnâme silsilesinde bazı isimlerin atlandığı anlaşılmaktadır. Örnek olarak Gedizli'nin icâzetnâme silsilesinde Mübarekşâh'ın, Fahreddin Râzî'den icâzet aldığı belirtilmektedir ki; bu kronolojik olarak mümkün değildir. Zira diğer bazı icâzetnâmelerde Mübarekşâh'tan önce Kutbüddin er-Râzî ile başlayan birçok fakihin yer aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca kaynaklarda Kutbüddin er-Râzî'nin öğrencisinin İbn Mübarekşâh olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla Gedizli'nin icâzetnâmesinde arada birçok kişinin atlanmış olduğu, aynı silsileyi içeren diğer icâzetnâmelerle karşılaştırmanın yanında biyografi kitaplarından teyit edilerek anlaşılması mümkündür. Ayrıca Gedizli'nin icâzetnâmesi gibi birçok icâzetnâmede *ibn* kelimesi eksik bir şekilde kaydedilen Mübarekşâh ismi hatalıdır. Nitekim biyografi kaynaklarına bakıldığında silsilede bu kişinin babası değil, İbn Mübarekşâh olması gerektiği farkedilmektedir.

Benzer bir şekilde Gedizli Mehmed Efendi'nin icâzetnâmesinde Râzî'nin, Gazzâlî'den icâzet aldığı yansıtılmaktadır. Ancak ikisinin vefat tarihleri arasında yaklaşık bir asırlık bir zaman farkı bulunmakta olup aralarında doğrudan hoca-talebe ilişkisi kurmak, tarihî açıdan mümkün görünmemektedir. Biyografi kaynaklarında da Râzî'nin, Gazzâlî'nin doğrudan

¹¹⁷ Kefevî, *Ketâib*, 1/203.

öğrencisi değil, onun öğrencilerinden olan Mecdüddin el-Cîlî'den ders aldığı ifade edilmektedir. Buna rağmen söz konusu bağın, bazı araştırmacılar tarafından *manevî öğrencilik* ya da *üst seviyede bir etkileşim* şeklinde yorumlandığı görülmektedir ki bu yanlış bir yaklaşım olup kasten değilse de arada isim atlaması bulunduğunu söylemek gayet mümkündür. Bu hatanın müstensih kaynaklı olabileceğini ortaya koymak kanaatimizce daha doğruya yakın olmalıdır.

Hanefî icâzetnâmelerde Şâfiî fakihlerinin yer alması, Tâbiûn döneminde aşikar olan Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis ayrımının bir sonraki asırdaki yansıması Hanefî-Mâlikî ile Hanbelî-Şâfiî mezheplerinin sistematik yapısıyla tam olarak örtüşmemektedir. Bunun yanında fıkıh tarihinde kayda geçen birçok fakihin herhangi bir mezhebe bağlı olmadan fikhî alanda temayüz ettiği, bazı fukahânın mezhep değiştirdiği, bazı Hanefî fakihlerin Şâfiî fukahâsından hadis icâzeti aldığı, Memlûk toplumunda zorlanılan fikhî meselelerin fetvasında diğer mezheplerin görüşlerinden yararlanılarak çözüm üretildiği ve Osmanlı döneminde ihtiyaç zamanlarında diğer mezheplerden kadî nâibi atamasının yapıldığı şeklindeki bilgiler, fıkıh tarihinde mezhep ötesi bir yaklaşımın varlığını ortaya koymaktadır. Bu minvalde Gedizli'nin icâzetnâmesi başta olmak üzere birçok Hanefî icâzetnâmede Hanefî-Şâfiî fakihinin birlikteliği, yine mezhep ötesi bir yaklaşımın fıkıh tarihindeki bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

İlgili icâzetnâmelerde Hanefilikten Şâfiîliğe geçiş, evvelen İmam Şâfiî ile başlar ve yaklaşık altı asır boyunca devam edip genel olarak İbn Mübarekşâh'tan sonra silsile, tekrar Hanefî fakihlerle devam eder.

Son olarak Kefevî'nin *Ketâib* adlı eserindeki Hanefî silsilelerinde ise bu tür bir birliktelik görülmez. Ayrıca Kalkandelenli Seyyid Recep Rüşdî Efendi'nin, Zağra-i Atıklı Hafız Ahmed oğlu İsmail Hakkı'ya verdiği icâzetnâmede yer alan silsile, tamamen Hanefî fakihlerden oluşmaktadır. Benzer biçimde, Abdülganî en-Nablusî'nin Şehid Ali Paşa'ya verdiği icâzetnâme, Zahidü'l-Kevserî'nin icâzetnâmesi ile Üveys Vefa Efendi'nin icâzetnâmesi de aynı çizgidedir. Ayrıca Gazneli dönemi Hanefî başkadısı Nâsîhî'nin silsilesi de Şâfiî fakih içermemekte ve tamamen Hanefî ulemadan oluşmaktadır.

Ekler

Ek 1: İcâzetnâmenin Neşri

[إجازة نامه]

444/و هو الفياض. (إنه من سليمان وإنه بسم الله الرحمن الرحيم.) وعليه توكلت. إنه خير موفق ومعين. الحمد لله الذي علّم الإنسان ما لا يرى، وطهر ظواهرهم وبواطنهم بعلوم العلماء، وتورّ صدورهم في استنباط الأحكام بالفهم والذكاء، وجعل العلماء ورثة الأنبياء مما لهم سبيلٌ إلى العُدول عن الاقتداء على ما أخرج به النبي المقتدي، ورجح في الميزان مدادهم على دماء الشهداء، وقضّلتهم على ملائكته بقوله (أنبيؤني بأسماء هؤلاء)، وحضّ الخشية بهم بقوله: (إنما يخشى الله من عباده العلماء).

والصلاة والسلام على عباده الذين اصطفى، خصوصا منهم السراج المنير المصطفى ونبيه المجتبي وحبيبه المرتضى، وعلى آله وأصحابه الذين بهم لمع نور اليقين والهدى، وانكشف بهم طرق المعاش في الدنيا والنجاة في العقبى.

أما بعد؛ فلما كان التبرك بسلسلة الأسلاف العظام والتهيئ [بصنعة]¹¹⁸ الأشراف الفخام من سنّة الأخلاف الكرام وديانة متأخري الأعيان الأعلام سلّك في هذا المسلك المبارك أخونا الفاضل القمقام والكامل المتبحر الهمام صاحب التأليف الجليلة والتصانيف الجميلة ذو الفضائل والمناقب والمآثر كجمع نقول فتاوى عبد الرحيم ونقول فتاوى علي أفندي وترتيب ميزان الفتاوى وفوائد الزينية وجامع الفصولين والأشباه والنظائر. اعتنى به الشيخ ذو المعالي عمدة الموالى السيد محمد أفندي ابن أحمد أفندي ابن الشيخ مصطفى الكدوسي. سلمه الله تعالى بجميع متعلقاته، ونفعنا وإخواننا الطالبين بعلومه وبركاته، ورفع بدرجات رفيقه مراتب كماله بمقتضى وعد من تواضع رفعه الله؛ لأنه تواضع تواضعا عجيبا وتنزل تنزلا غريبا؛ حيث التمس ذلك الأمر الخطير من مثل هذا الفقير. ليس ذا إلا علامة ارتفاع شأنه على كثير من أقرانه. فبادرت إلى تلمسه المذكور وإن لم أكن أهلا لذلك، لكن المأمور معذور، فأجزته نبابة عن ساداتنا الكرام وخدمة لشيوخنا الأعلام بتدريس العلوم وتقريرها وتصفح الفنون وتحريرها رواية 444ظ/ ودراية على شرط الصدق والأمانة والاستقامة علما وعملا كما أجازني لي شيخي وأستاذي المعلوم في بلاد الروم المغفور والمرحوم أحمد أفندي بن حسن الأركوبي مولدا والأماسي محتدا.¹¹⁹ أفاض الله تعالى عليه سجال رحمته ونفعنا بعلومه وبركاته. وقد اخذ المرحوم عن كبار عصره كالخادمي والنتاري وإبراهيم أفندي المعروف بلاء إبراهيم أفندي نزيل أماسية وجدي عاكف مصطفى أفندي الأماسي. عليه الرحمة. أما سند جدّي فعن أبي العز العجمي المصري كما هو المبسوط في مجزائه. وأما سند الأستاذ الذي تمسكت به فهو أنه أخذ من علامة زمانه وقطب أوانه أبي سعيد محمد الخادمي. رحمه الله. وهو قد أخذ عن والده الشيخ مصطفى الخادمي. وهو أخذ عن الفاضل المحقق محمد الطرسوسي عن رواية الكتب الستة النفيسة، سيما البخاري، وهو عن شيخه محمد بن علي الكاملي عن مولانا خير الدين الرّملي عن مولانا أحمد بن محمد بن عبد العال عن والده عن شيخ الإسلام زكريا الأنصاري عن خاتمة المحدثين ابن حجر العسقلاني عن مولانا برهان الدين عن العلامة بن شحنة عن سراج الدين الزبير عن أبي الوقت عبد الأول عن مولانا أبي الحسن عبد الرحمان عن النحرير عبد الله السرخسي عن محمد بن يوسف الفزبري عن مولانا بحر العلامة والكامل الفهامة وحيد عصره وفريد دهره أبي عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري الجعفري. رحمه الله. وأيضا قد أخذ شيخي وأستاذي علامة المذكور عن النحرير محقق علماء دهره ومدقق فضلاء عصره أحمد بن القار أباي- أصلح الله شأنه وصانه عما شأنه.¹²⁰ وهو عن شيخ الإسلام أستاذ الكل بالإتفاق محمد التفسير السيواسي عن مولانا منلا علي الكوراني عن مولانا الشيخ عبد الله الجزري عن مولانا أحمد المنجل، وهو عن المحقق المزراجان الشيرازي عن المحقق الدواني عن مولانا محيي الدين الكوشكناري عن العلامة المحقق السيد الشريف الجرجاني عن مبارك شاه البخاري عن المحقق الرازي عن الإمام حجة الإسلام مفخر العلماء ومقتدى الصلحاء الإمام الغزالي، وهو عن أبي المعالي المشهور بإمام الحرمين، وهو عن والده عن الإمام أبي الطيب عن أبي إسحاق إبراهيم

¹¹⁸ والمكتوب في النسخة الأصلية هكذا: **بصنعة**. ولعل هي: بصنعة.

¹¹⁹ أي مماتا.

¹²⁰ أي عابه.

المروزي عن أبي العباس أحمد عن أبي القاسم عثمان عن مولانا إبراهيم بن إسماعيل عن الإمام حجة الأنام أبي عبد الله 445هـ/ محمد بن إدريس الشافعي، والشافعي أخذ العلوم عن إمامنا المحقق الرباني محمد بن حسن الشيباني، وهو عن أفضل الأئمة وسراج الملة إمامنا الأعظم أبو حنيفة نعمان بن ثابت -طيب الله ثراه- وجعل الجنة مثواه- وهو عن حماد بن سليمان عن إبراهيم النخعي عن علقمة بن زيد وأبي عبد الرحمن بن الأسود بن زيد وأبي عبد الرحمن بن عبد الله بن الحبيب. والأولان قد أخذنا عن عبد الله بن مسعود، والثالث عن أمير المؤمنين علي بن أبي طالب -رضي الله عنهم- وهم عن خاتم النبيين ورسول رب العالمين وشفيع المذنبين وافتخار الأولين والآخرين محمد المصطفى وأحمد المجتبي صلى الله عليه وسلم وعلى آله وأصحابه ما تسلسل الممكنات وتعاقب الكائنات.

ثم اعلم أيها الأخ؛ أوصي أولاً نفسي ثم إياك بتقوى الله (فإن خير الزاد التقوى)، (والأخرة خير وأبقى). والإيمان عريان ولباسه التقوى وزينته الحياء وثمرته العلم إلا على وبطاعة الله؛ فإن الطاعة أشرف العبادات. وعليك بمجادلة العلم ومدارسه ومواظبته والعمل به؛ فإن العمل ثمرة العلم، وتعلم العلم خشية، وطلب العلم عبادة، ومداومة العلم ومدارسه تسبيح، والبحث عن العلم جهاد، وتعليمه لمن لا يعلم صدقة، وبذل العلم لأهله قرينة، والعلم هو إلا أنيس في الوحدة والصاحب في الخلوة، والدليل على السراء والضراء، والوزير عند الأخلاء والقريب عند القرباء. وعليك بالعزائم بالكتاب والسنة والاشتغال بالوظائف العلمية والعملية، خصوصاً التهجد وصلاة الأوابين والضحى وصوم أيام البيض ويوم الإثنين ويوم الخميس وصيام أيام داود. ولتكن عاملاً بحديث كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبيل، وعد نفسك من أصحاب القبور وبحديث صِل مَنْ قَطَعَكَ واعف عمن ظلمك وأحسن لمن أساء إليك. وعليك برفق ولينة وبشاشة وجه وحلم وتواضع وتحمل أربة¹²¹ وإحسان من كل إسائة. وفرّ من أهل الدنيا كما تفرّ من الأسد، واستغن عن أهل الدنيا، ولا تعرض حاجة لديهم. هذا غاية الإجمال بعجلة الحال، وأما التفصيل فيدلّ عليه الإجمال. والحمد لله المتعال.

ثم إنني قد أخذت حسب ما برّ المولى العليم ومقدار ما 445هـ/ قدّر الرب الرحيم الكريم بفضلته ورحمته وتوفيقه وهدايته عن الأستاذ المذكور وعن الأستاذ أبي بكر الكُشْحَانَوِي العارفي نزيل أماسية من تلامذة ذلك الأستاذ الهام -علينا وعليها رحمة الملك العلام- وعن خليل أفندي الأماسي الملقّب بكشفي ووصالي وأوليا أفندي -عليه الرحمة- وعن عبد الله أفندي الوجيه الجورمي المعروف بشيخ زاده نزيل أماسية¹²² وعن أبي بكر أفندي الجورمي نزيل استانبول المعروف بداماد زاده وعن عبد الرحمن أفندي الصبوجي نزيل استانبول وعن مصطفى أفندي البُولُوِي نزيل استانبول بسنده المحفوظ عندي وعن مصطفى أفندي دَبَاغ زاده نزيل استانبول بسنده المحفوظ عندي وعن صالح أفندي الأخسهي الفرائضي بسنده المحفوظ عندي، رحمهم الله وسلمهم في الحياة والممات، ونفعنا الله ببركاتهم وعلومهم في الدنيا والآخرة.

كتبه الفقير الحقير المحتاج بأشدّ الاحتياج إلى رحمة الله وحلم الله وعفو الله وستر الله وفضل الله عبد الرحيم الحسيني من جهة الأم بن إسماعيل بن عاكف مصطفى الأماسي بن أبي محمد ببرام المرزيفوني مولدا والأماسي محتداً. روح الله أرواحهم وزاد فتوحهم وغفر الله لنا ولهم. وعفى الله عنا وعنهم ووفينا إليه وإياهم بفضلته العظيم عن النار وأدخلنا وإياهم مع جميع من ينتمي إلينا دار النعيم يوم القرار. إنه عزيز غفار.

¹²¹ أي المصيبة.

¹²² ويذكر في بحث علمي اسم عبد الله أفندي الوجيه الجورمي المعروف بشيخ زاده هكذا:

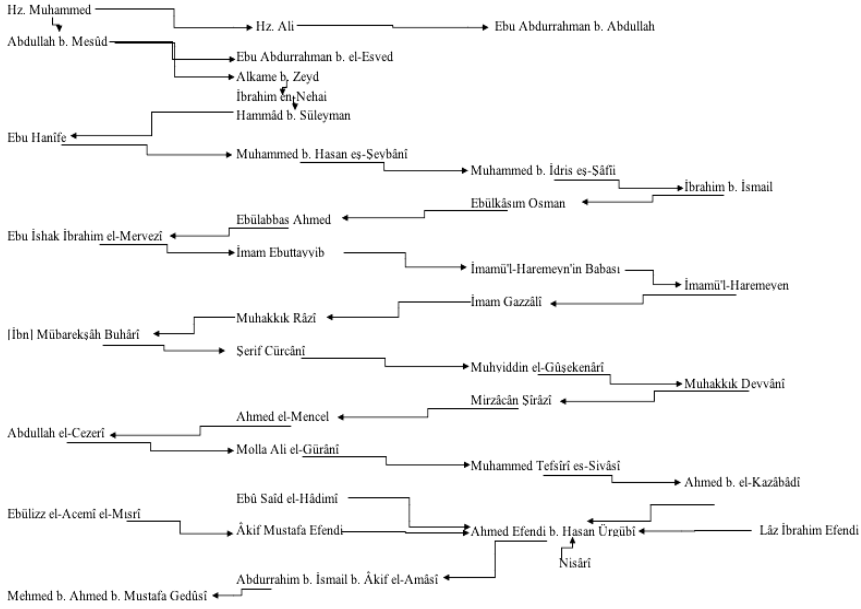
"Çorumlu Büyük Alim: Şeyzâde Abdullah Vecihi Efendi"

إن ينقل كاتب هذا البحث بدل نسبة الوجيه كلمة الوجيهي. ولكن عاكف زاده الأماسي كاتب هذه الإجازة ينقل في كتابه المجموع في المشهود والمسموع نسبة الوجيه كما في متن الإجازة. وعلى هذا نسبة الوجيه أصح.

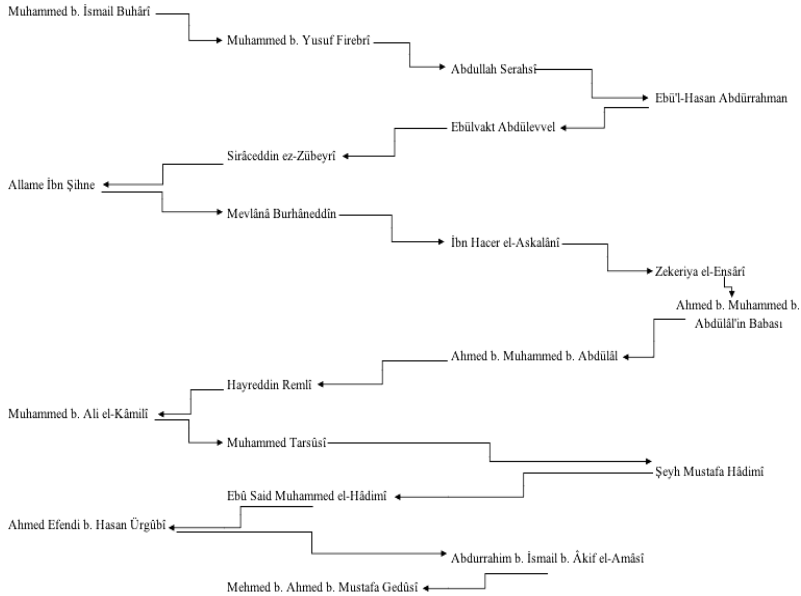
Âkifzâde, el-Mecmu', 11a.

Şuayip Özdemir, "Çorumlu Büyük Alim: Şeyzâde Abdullah Vecihi Efendi", Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu, ed.Mehmet Mahfuz Söylemez vd. (Çorum: Lider Matbaacılık, 2008), 1/405-412.

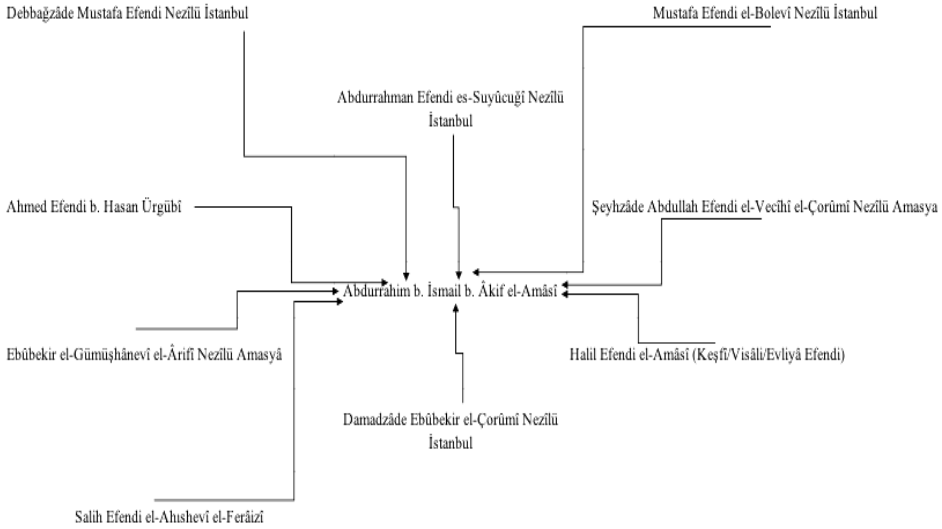
Ek 2: Fetva Emini Gedizli Mehmed Efendi'nin Hz. Peygambere Uzanan Fıkıh İcâzet Silsile Tablosu

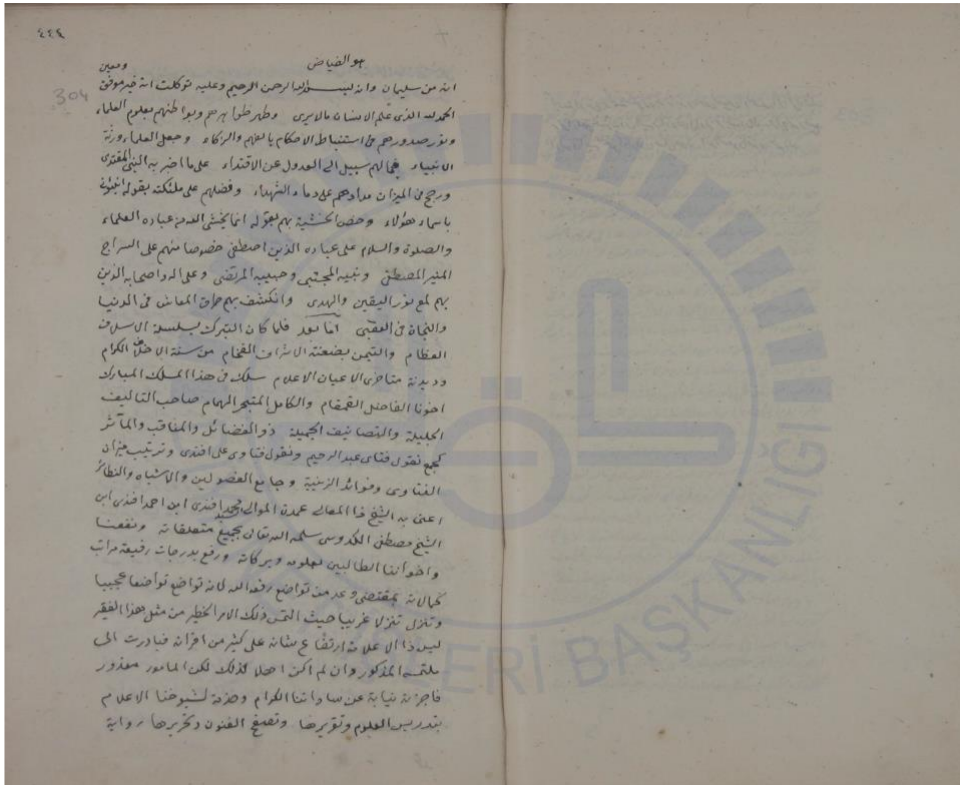
Ek 3: Fetva Emini Gedizli Mehmed Efendi'nin İmam Buhârî'ye Uzanan Hadis İcâzet Silsile Tablosu

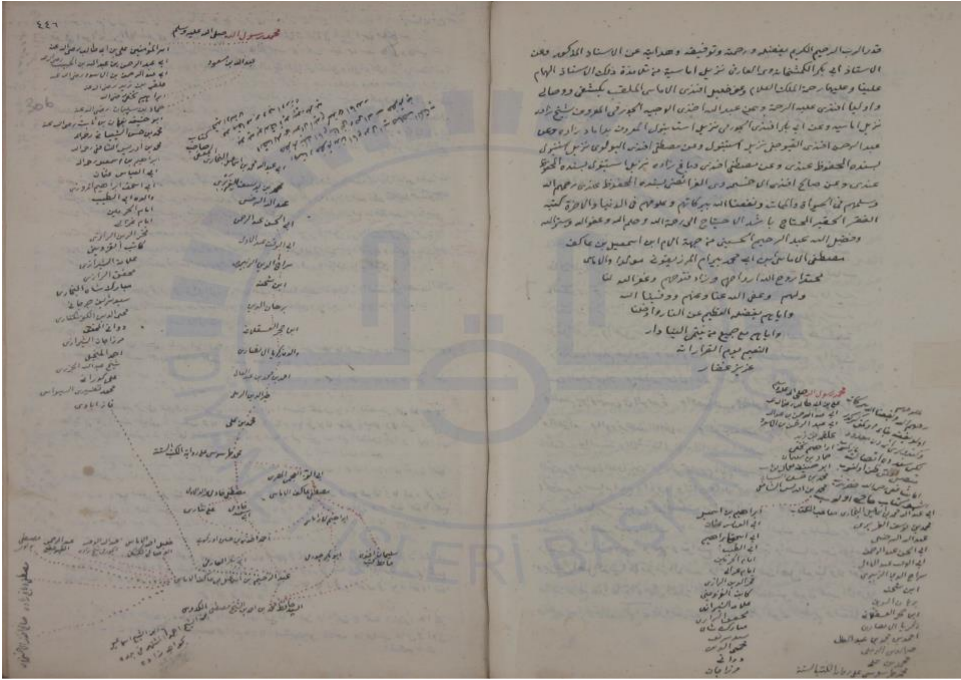
Ek 4: Âkîfzâde el-Amâsî'nin îcâzetnâmede Zikredilen Hocalarının İsim Tablosu

Ek 5: İcâzetnâmenin ilk Varağı (Mecmûa-i Fetâvâ-yı Bâlizâde, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3850.)

Ek 6: İcāzetnāmenin Son Varağı (Mecmûa-i Fetâvâ-yı Bâlizâde, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3850.)

Kaynakça/References

- Aktı, Ümit. “Gedizli Mehmed Efendi’nin Yaşadığı Dönem ve Fetvaları Işığında Sosyal Hayat”. *Gedizli Mehmed Efendi*. ed. Rifat Türkel. 43-60. Kütahya: Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 215.
- Amâsî, Âkifzâde. *el-Mecmu’ fi’l-meşhûd ve’l-mesmû’*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, 2527.
- Anay, Harun. “Devvânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aras, M. Özgü. “Hammâd b. Ebû Süleyman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 15/484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Arğun, Şaban-Yuca, İrşad Sami. “Muş Bulanık Mollakent/Mellekend Medresesi’nden Bir Âlim Portresi: Şeyh İhsan-ı Mellekendî’nin Hayatı ve İcâzetnâmesi”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 11/1 (Nisan 2019), 150-170.
<https://doi.org/10.26791/sarkiat.484938>
- Arpa, Recep. *Ayıntâbî Mehmed Efendi’nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı Toplumundaki Yorum Değeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Askalânî, İbn Hacer. *el-Mecma’u’l-mü’esses li’l-mu’cemi’l-müfehres*. nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar’aşlî. Beyrut: Darü’l-marife, 1415/1994.
- Atay, Hüseyin. “Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzet-nâmeler”. *Vakıflar Dergisi* XIII (Ankara 1981), 171-235.
- Atik, Necmi. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın İlmiye İcâzetnâmesi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/2 (2021), 227-266.
- Ayar, Talip. “Bir Fetvâ Emininin Hayratı: Gedizli Mehmed Efendi’nin Vakıf Faaliyetleri”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2020), 339-368.
<https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.670606>
- Ayar, Talip. “Bir Osmanlı Müderrisinin İcâzetnâmesi ve Tarihî Kaynak Değeri Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/1 (2014), 43-62. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6222>
- Aybakan, Bilal. “Şâfiî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/223-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aydın, Mehmet Akif. *Osmanlı Hukuku - Devleti Aliyye’nin Temeli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım, 2010.
- Balikesirî, Seyyîd Mustafa Munîb b. İbrâhîm. *İcâzetnâme*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 4037.
- Bilgili, İsmail. *Konyalı Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi (Hayatı, Şiirleri ve İcâzetleri)*. Konya: Desen Ofset Matbaacılık, 2017.
- Bilgili, İsmail. *Müderris Hasan Kudsî Efendi ve İcâzetleri*. Konya: Desen Ofset Matbaacılık, 2012.
- Bilik, Abdurrahim. “Hilaf Literatürü İçin Bir Taksim Önerisi”. *Usûl İslam Araştırmaları* 30 (2018), 109-132. <https://doi.org/10.56361/usul.512943>
- Boynukalın, Mehmet. *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri (III-XIII. Hicri Yüzyıl)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017.

- Çakır, Abdullah. “Fetva Emîni Hafız Seyyid Mehmed Gedûsî Efendi ve Tasavvuf”. *Gedizli Mehmed Efendi*. ed. Rifat Türkel. 61-105. Kütahya: Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- Ceyhan, Abdullah. “Osmanlı Devri Müderris, Kadı ve Fetva Eminlerinden Gedizli Hafız Mehmed Efendi (1165-1253 H/1751-1837 M)”. *Diyanet İlmi Dergi* 29/3 (Temmuz-Ağustos-Eylül 1993), 11-24.
- Ceyhan, Abdullah. “Osmanlı Devri Müderris, Kadı ve Fetva Eminlerinden Gedizli Hafız Mehmed Efendi”. *Osmanlı Hukukunda Fetva*. ed. Süleyman Kaya vd. 327-344. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Ceyhan, Abdullah. *Gedizli Hafız Mehmed Efendi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Cin, Halil – Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Sayram Yayınları, 2011.
- Çeker, Huzeyfe. “Hanefî Mezhebinin Fıkıh Silsileleri (Ebû Hanîfe’den Hicri VI. Asrın Sonuna Kadar)”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 19 (2012), 163-201.
- Demir, Hamit. “Arapkirli Hüseyin Avni Tarafından Yazılmış Bir İcâzetnâme: Tahkik ve Değerlendirme”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 414 (Haziran 2021), 409-438. <https://doi.org/10.14395/hid.864529>
- Enver Beşinci Koleksiyonu. *Eğitim Tarihimizden İcazetname ve Şehadetnameler Sergisi*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, ts. <https://www.icazettendiplomaya.com/sergi-katalog.pdf> (26.03.2025).
- Erden, Yasin. *Fetva Emîni Gedizli Mehmed Efendi’nin (1752-1837) Eserleri Üzerine Yazılan Takrizler*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2024.
- Ergin, Burak. 16.-17. Yüzyılda Taklid ve Telfik Tartışmaları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Eşer, Ahmet. “Abdülganî en-Nablusî’nin Şehid Ali Paşa’ya İcâzetnâmesi (Tahkik ve İnceleme)”. *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 14 (Aralık 2021), 31-60.
- Gedizli Mehmed Efendi. *Mecmûa-i Fetâvâ-yı Bâlizâde*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3850.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- Hoyladı, Adnan. *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Hüseyinî, Ebu’l-fazl. *Silku’l-durer fi ‘ayânî’l-Karnî’s-Sânî ‘Aşer*. Beyrut: Dâru’l-beşâiri’l-İslâmiyye-Daru İbn Hazm, 1408/1988.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtü’l-a’yân*. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İltaş, Davut. “Tahâvî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/385-388. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- İmamoğlu, Abdullah Taha. “Galata Kadısı Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi’ye Ait İcâzetnâmenin Neşri ve Değerlendirilmesi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (Aralık 2022), 243-269.
- İnan, Ahmet. “Modernleşme Sürecinde Medrese Epistemolojisindeki Dönüşümün İcazetlere Yansıması: İki Ana Örnek”. *Uluslararası Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu*. ed. Fikret Gedikli. 17-65. Muş: Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, 2013.

- Kahraman, Abdullah. “Tarsûsî Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/115-116. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Karlığa, H. Bekir. “Muhammed b. Mübarekşâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/556-557. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Kâtib Çelebi. *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâtî'l-fuhûl*. nşr. Mahmûd Abdülkadir el-Arnaût. İstanbul: IRCICA, 2010.
- Kefevî, Mahmûd b. Süleyman. *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*. nşr. Saffet Köse vd. İstanbul: Mektebetü'l-irşâd, 1438/2017.
- Kelebek, Mustafa. “Gedûsî Mehmet Efendi Fetvalarında Öne Çıkan Tahliller”. *Gedizli Mehmed Efendi*. ed. Rifat Türkel. 23-41. Kütahya: Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- Kevserî, Muhammed Zahid. *et-Tahrirü'l-vecîz fi mâ yebtegihi'l-müstecîz*. nşr. Abulfettah Ebu Gudde. Halep: Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1413/1993.
- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Nergis, Murat. “İslam Hukuk Tarihinde Fukahânın Mezhep Değiştirmesi”. *İlahiyat Akademi* 20 (Aralık 2024), 127-160. DOI:10.52886/ilak.1522942
- Okuyucu, Nail. *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Özdemir, Şuayip. “Çorumlu Büyük Alim: Şeyzâde Abdullah Vecihi Efendi”. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez vd. 1/405-412. Çorum: Lider Matbaacılık, 2008.
- Özel, Ahmet. “Alkame b. Kays”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/467. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Özel, Ahmet. “İbnü'l-Kâs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/100-102. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Özen, Şükrü. “Ebû'l-Abbas İbn Süreyc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/363-366. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özen, Şükrü. “Müzeni”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/246-250. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özer, Hasan. “Buhârâ'dan Konya'ya Çok Yönlü Bir Âlim: Ebû Said Hâdimî”. *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. yy. Medeniyet Merkezi Konya (II)*. ed. Dilaver Gürer vd. 174-199. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Özşenel, Mehmet. *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları: Şeybani Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022.
- Sağlam, Nevzat. “Safranbolulu Bir Alim Mehmed Rifat Efendi; Hayatı ve İcâzetnamesi”. *Dünden Bugüne Safranbolu'da Dini Hayat*. ed. Hür Mahmut Yücer 171-200. Karabük: Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2016.
- Sağlam, Nevzat. “Safranbolulu Bir Müftü Mustafa Âsım Efendi; Hayatı ve İcâzetnâmesi”. *Dünden Bugüne Safranbolu'da Dini Hayat*. ed. Hür Mahmut Yücer. 140-170. Karabük: Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2016.
- Sağlam, Nevzat. “Tekfurdağlı Bir Âlim; Osman Nuri Efendi ve İcâzet-nâmesi”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2018), 7-22.
- Sarioğlu, Hüseyin. “Kutbüddin Râzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/485-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Sehâvî, Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed Muhammed. *ed-Davû'l-lâmi' li ehli'l-Karni't-Tâsi'*. Beyrut: Dâru'l-mektebeti'l-hayât, ts.
- Sübkî, Taceddin. *Tabakatü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*. nşr. Mahmut Muhammed et-Tanâhî-Abdulfettah Muhammed el-Hulv. Kâhire: Darü Hicr, 1413.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *Nazmü'l-îkyân fî a'yânî'l-a'yân*. nşr. Philip K. Hitti. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.
- Şahin, Kamil. "Halvânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/383. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Şerbetçi, Azmi. "Kutbüddin-i Şîrâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/487-489. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali. *Tabakâtü'l-fukahâ*. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: Darü'r-râidi'l-Arabî, 1970.
- Şirinov, Agil. "Nasîrüddin Tûsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/437-442. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Tosun, Murat Dursun. *Alucra, Şebinkarahisar ve Şiranlı Ulemâ*. İstanbul: Depo Print Dijital Baskı, 2018.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Molla Gürânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/248-250. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ali b. Ömer Kâtibî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/41-42. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Fahreddin er-Râzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/89-95. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yılmaz, Ali. "Emekli Vaiz Ahmet Yılmaz ve Bir İcazet Örneği". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2005), 117-124.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. nşr. Şuayb Arnavut Başkalığında bir Heyet. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1405/1985.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim*. Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-Melâyîn, 2002.